

ऑनलाईन शिक्षणाबाबत सर्वेक्षण

मराठी माध्यमाच्या शाळा प्राथमिक स्तर- इ.५ वी ते ८ वी विद्यार्थ्यांचा अभ्यास
पश्चिम महाराष्ट्र प्रांत, महाराष्ट्र, भारत.

ऑगस्ट 2020

भारतीय शिक्षण मंडळ

स्वयंसेवी संस्थेने केलेला अभ्यास

रजि. नं. F-1738,
Bombay P.T. Act 1950

प्रकाशक

प्रांत मंत्री

भारतीय शिक्षण मंडल(पश्चिम महाराष्ट्र),

39 अनुदत्त, A 1,

रामबाग कॉलनी,

पुणे 411038

दुरभाष,

श्रीमती स्वाती भावे-8605344592

डॉ. आनंद मेहेंदळे-9860651323

E- mail

श्रीमती स्वाती भावे- swatidbhave@gmail.com

डॉ. आनंद मेहेंदळे- amehendale5@gmail.com

© सर्वाधिकार: भा.शि. मंडल (प. महाराष्ट्र)

प्रथम आवृत्ती-

मूल्य: ऐच्छिक.

मुद्रक: दिगंबर एन्टरप्राइजेस,

श्री. खिलारे काळूराम

सोनु-लक्ष्मी निवास स.क्र.18/2,

सुखसागर नगर भाग 2, कात्रज, पुणे

संपर्क: 9822942532

कोरोनाच्या झंझावातात ज्यांनी
शिक्षणज्योत तेवत ठेवली
अशा सर्व
शिक्षकांना समर्पित.....!!

अनुक्रमणिका

1. प्रस्तावना	5
2. गोपवारा	7
3. पार्श्वभूमी	7
4. उद्दिष्टे	8
5. कार्यप्रवाह	9
6. कामाची योजना	10
7. संख्या सर्वेक्षण	12
8. डेटा तयार करण्याची प्रक्रिया	13
9. विद्यार्थी	16
9.1 प्रश्नावली	16
9.2 विश्लेषण	20
9.3 विद्यार्थ्यांचे मनोगत	28
10. पालक	29
10.1 प्रश्नावली	29
10.2 विश्लेषण	32
10.3 पालकांचे मनोगत	38
11. शिक्षक	39
11.1 प्रश्नावली	39
11.2 विश्लेषण	43
11.3 शिक्षकांचे मनोगत	51
12. सापेक्ष विश्लेषण	52
12.1 विश्लेषण	52
12.2 अनुमान	54
13. निष्कर्ष	55
14. महत्वाच्या सूचना	57
15. भविष्यातील व्याप्ती / अधिक अभ्यासासाठी काही संशोधन क्षेत्रे	58
16. परिशिष्ट	60
16.1 प्रतिसाद दिलेल्या शाळांची यादी	60
16.2 कार्यकर्त्यांची यादी	63

1. प्रस्तावना

इ. 2020-कोविड19- घरवास (लॉक-डाऊन) हा शब्द, या शब्दांचा अर्थ ठाऊक नसणारी व्यक्ती शोधूनही मिळणार नाही. कारण कोविड 19 मुळे जीवनातील प्रत्येक क्षेत्राला, व्यवसायाला भयानक हादरा बसला आहे. कोरोना विषाणू बरोबर प्रत्येक देशाने जणू काही युद्धच पुकारले होते. इ. 2020 मार्च-एप्रिल पासून शिक्षण क्षेत्रावरही भयानक आघात झाला. संपूर्ण शिक्षणक्षेत्राची घडी पूर्णतः विसकटली. नवीन आव्हानाला सामोरे जात असतानाच 'ऑनलाईन शिक्षण' व्यवस्थेमुळे नवीन दिशा मिळण्याची नवीन संधी समोर आली. शिक्षण क्षेत्रातील प्राथमिक पासून उच्च शिक्षण स्तरावरील सर्वांनी याचा लाभ घेण्याचे ठरविले. महाराष्ट्र ही या नव-प्रयोग यात्रेत सहभागी झाला.

नेहमीप्रमाणे सर्वप्रथम उच्च शिक्षण व्यवस्थेत 'ऑनलाईन शिक्षण' प्रारंभ झाला आणि जून-जुलैत प्राथमिक माध्यम शिक्षण ही चालू झाले. याच काळात उच्च-शिक्षणात ऑनलाईन शिक्षणाची गुणवत्ता व विद्यार्थ्यांवर झालेला परिणाम, अशा शिक्षणाचे फायदे-मर्यादा या संबंधी ही लघु संशोधन, निबंध, लेख इ. प्रकाशित होऊ लागले.

भारतीय शिक्षण मंडळ हे अशासकीय सेवाभावी संघटन असून शिक्षणातील भारतीयता हे केंद्र ठेवून नावीन्यपूर्ण अध्ययन-अध्यापन उपक्रम, अभ्यासक्रम इ. बाबत गेली पन्नास वर्षे कार्य करत आहे. भारतीय शिक्षण मंडळाचे पश्चिम महाराष्ट्रातील चार-पाच कार्यकर्ते विविध चर्चेच्या निमित्ताने एकत्र भेटत असतातच. जूनमधील ऑनलाईन बैठकीत माध्यमिक स्तरावर अशा प्रकारचे संशोधन करता येईल का, यावर अनौपचारिक चर्चा झाली. आणि अशा तीन-चार बैठकानंतर पश्चिम महाराष्ट्रातील सात जिल्हे (नाशिक, पुणे, नगर, सोलापूर, सातारा, सांगली व कोल्हापूर) यातील शहरी व ग्रामिण भाग तसेच मराठी माध्यमातील शाळा जेथे इयत्ता पाचवी ते आठवी अध्यापन जेथे चालते, अशा शाळातून ऑनलाईन शिक्षणाबाबत सर्वेक्षण करावे व वास्तव सद्यःस्थितीचा शोध घ्यावा असे निश्चित केले. आपल्या संपर्कातील व आपल्या 'भारतीय शिक्षण' मासिकाच्या माध्यमातून जोडल्या गेलेल्या शाळांशी संपर्क करावा असे ठरविले गेले.

10 जून 2020 रोजी या सर्वेक्षण यात्रेला प्रारंभ झाला. आणि 9 फेब्रुवारी 2021 रोजी या संपूर्ण सर्वेक्षण यात्रेचे दस्तऐवज पूर्ण करून एक टप्पा पूर्ण झाला आहे. प्रश्नसुची (विद्यार्थी, पालक, शिक्षक) तयार करून तज्ज्ञांच्या समितीने त्याला अंतिम स्वरूप दिले. गुगल फॉर्म मध्ये प्रश्नसुची करणे, शाळांशी संपर्क करून जिल्हा स्तरावरील संपर्क व्यक्तीस पाठविणे, व संबंधित शाळा-शिक्षक-पालक यांच्यापर्यंत पाठविणे, प्रतिसाद घेऊन तो प्रमुख

संशोधकाकडे विश्लेषणासाठी पाठविणे, संशोधक विश्लेषण समितीने त्यावर काम करणे व अहवाल तयार करणे अशा विविध टप्प्यांची पूर्तता करून एक प्रबंध पूर्ण झाला आहे. या सर्व प्रवासात ज्यांची ज्यांची मदत झाली, त्यांनी या मदतीचा हात कोठेही मागे घेतला नाही. ते सर्व आपलेच बंधू व बहिणी! त्यांच्या अनमोल योगदानाबाबत त्यांच्या ऋणातच राहणे अधिक योग्य ठरेल!

महाराष्ट्र एज्युकेशन सोसायटी पुणे, त्यांची शिक्षक प्रबोधनी यांनी जी मदत तत्परतेने केली, त्याबद्दल आम्ही कृतज्ञ आहोत.

प्रोफेसर डॉ. विजयप्रसाद अवस्थी
प्रांत मंत्री

प्राचार्य डॉ. भास्कर ताम्हनकर
प्रांत अध्यक्ष

भारतीय शिक्षण मंडळ
पश्चिम महाराष्ट्र

2.गोषवारा

कोरोना महामारीमुळे जगभर तयार झालेल्या परिस्थितीचा शिक्षण प्रक्रियेवर होणारा परिणाम अभ्यासण्याच्या दृष्टीने हे सर्वेक्षण करण्यात आले. पश्चिम महाराष्ट्रातील मराठी माध्यमांच्या 200 शाळांशी संपर्क साधला होता. त्यातील 107 शाळांनी सर्वेक्षणात भाग घेतला. इयत्ता पाचवी ते आठवीच्या विद्यार्थ्यांपर्यंतच सदर सर्वेक्षणाची व्याप्ती होती. समग्र चित्र स्पष्ट व्हावे म्हणून आम्ही या सर्वेक्षणात पालक व शिक्षक यांचादेखील समावेश केला. सर्वेक्षण प्रश्नावलीच्या तयारीसाठी आम्ही शिक्षक, शिक्षण क्षेत्रातील नामवंत व्यक्ती, मानसशास्त्रज्ञ, वैद्यकीय चिकित्सक यांची समिती तयार केली. प्रश्नावलीची संपूर्ण यादी गोळा केल्यानंतर प्रश्नांना अंतिम रूप देण्यासाठी कार्यशाळा घेण्यात आली. ऑनलाईन शिक्षणाचा एकदंरीत शिक्षण प्रक्रियेवर, विद्यार्थी आणि शिक्षकांच्या शारीरिक तसेच मानसिक आरोग्यावर काय परिणाम होत आहे हे तपासण्याच्या दृष्टीने प्रश्न तयार करण्यात आले. 'गुगल-फॉर्म' वापरून सर्वेक्षण केले गेले. मिळालेला प्रतिसाद एक्सेलवर संग्रहित केला आणि संग्रहित डेटा विश्लेषण करण्याच्या दृष्टीने तयार केला. सदर सर्वेक्षणाचे निष्कर्ष आलेख स्वरूपात दाखविण्यात आले आहेत. डेटा तीन वर्गांमध्ये म्हणजे विद्यार्थी, पालक, शिक्षक असा विभागण्यात आला. डेटाची सत्यता तपासण्यासाठी तिन्ही वर्गांमध्ये साम्य पडताळून पाहिले. अहवालाच्या शेवटी विश्लेषण आणि महत्वाच्या सूचना मांडण्यात आल्या आहेत.

3.पार्श्वभूमी

नोव्हेंबर 2019 मध्ये अचानक उदभवलेल्या कोविड-19 ने भारतात फेब्रुवारी 2020 महिन्यात चिंताजनक परिस्थिती निर्माण केली होती. मार्च 2020 पर्यंत डब्ल्यूएचओने कोरोनास जागतिक महामारी म्हणून घोषित केले होते आणि भारताने त्यास 'अधिसूचित आपत्ती' म्हणून घोषित केले होते. जवळजवळ एक वर्ष उलटून गेलं तरी आपण या आपत्तीवर नियंत्रण मिळविण्याचा प्रयत्न करत आहोत. या बदललेल्या परिस्थितीचा परिणाम जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात जाणवतो आहे. कोविड-19 मुळे विद्यार्थी शाळेत जाऊ शकले नाहीत. त्यांना आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून शिकावे लागले. या सर्वेक्षणात आम्ही बदललेल्या शिक्षणप्रणालीचा (ऑनलाईन शिक्षणाचा) परिणाम विद्यार्थी, शिक्षक व पालक यांच्यावर काय झाला याचा अभ्यास केला आहे. या सर्वेक्षणाद्वारे आम्ही नवीन प्रणाली प्रभावी आहे किंवा नाही आणि असेल तर ती मागील प्रणालीच्या तुलनेत किती प्रभावी आहे हे समजून घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

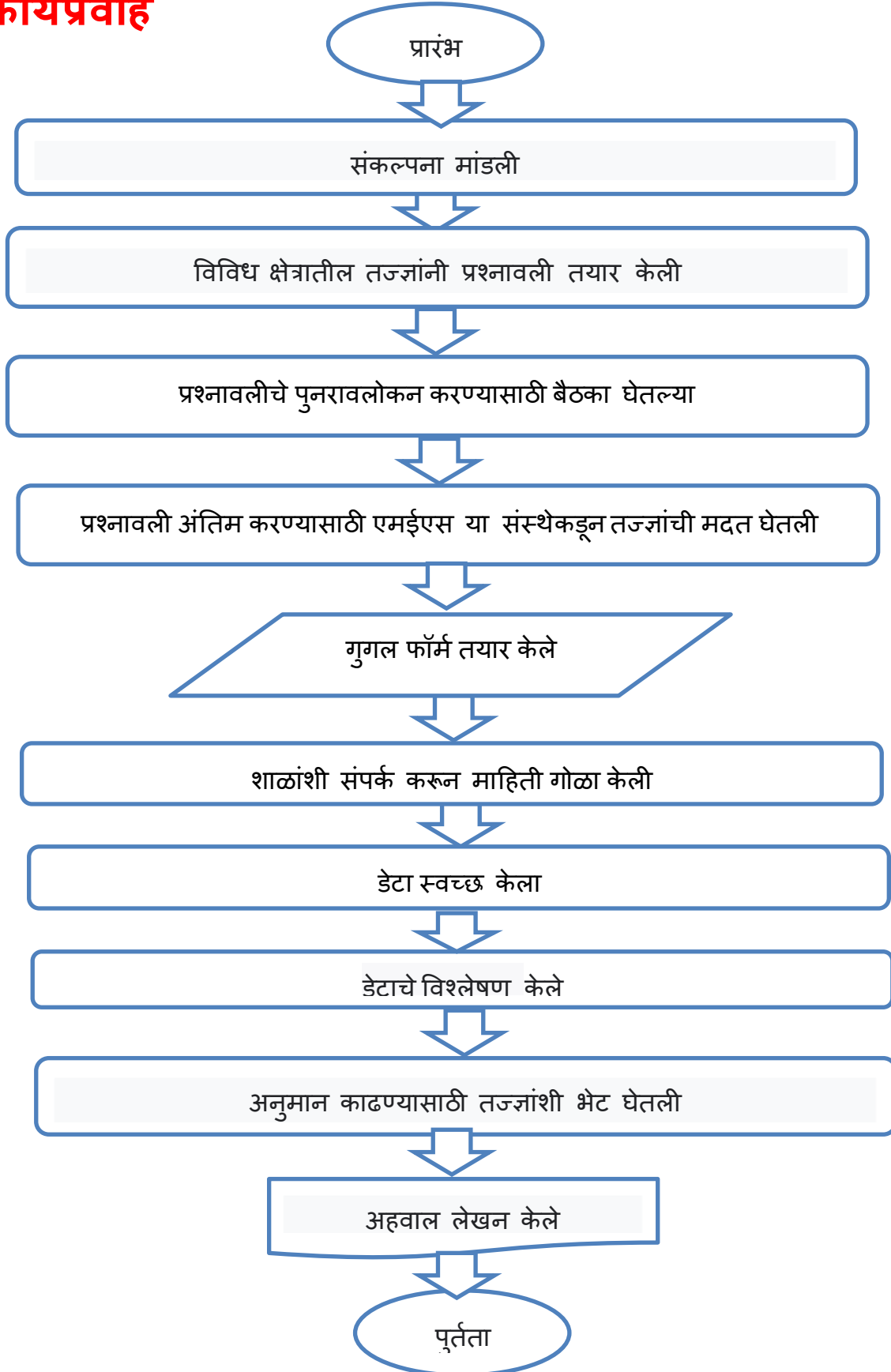
4.उद्दिष्टे

ऑनलाईन शिक्षणाचे सर्वेक्षण करताना खालील उद्दिष्टे लक्षात घेण्यात आली आहेत-

1. विद्यार्थी, शिक्षक आणि पालक यांच्यावर होणाऱ्या डिजिटल शिक्षणाच्या प्रभावाचा अभ्यास करणे.
2. विद्यार्थी व शिक्षक यांच्या संसाधनांची उपलब्धता जाणून घेणे.
3. ऑनलाईन शिक्षणाचा विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक आकलनावर होणारा परिणाम तपासणे.
4. डिजिटल शिक्षणाविषयी शिक्षकांची अनुकूलता तपासणे.
5. पालकांचे त्यांच्या पाल्यांच्या डिजिटल शिक्षणाविषयीचे मत जाणून घेणे.
6. डिजिटल शिक्षणामुळे शिक्षकांच्या मानसिक व शारीरिक आरोग्यावर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे.
7. डिजिटल शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांवर होणाऱ्या परिणामांचे समग्र (विद्यार्थी, पालक आणि शिक्षकांच्या दृष्टिकोनातून) विश्लेषण करणे.
8. एकत्रित केलेल्या डेटाचे विश्लेषण करून काढलेल्या निष्कर्षावर आधारित सूचना सर्वासमोर मांडणे.

5. कार्यप्रवाह

6.कामाची योजना

तालिका 1: सर्वेक्षण कार्य आणि कामाची योजना

क्रियाकलाप	10 जून- 20	11 जून ते 30 जून- 20	1 जुलै ते 31 जुलै- 20	1 ऑगस्ट ते 12 ऑगस्ट- 20	12 ऑगस्ट ते 10 सप्टेंबर- 20	11 सप्टेंबर ते 30 सप्टेंबर- 20	ऑक्टोबर ते 31 ऑक्टोबर- 20	1 नोव्हेंबर ते 30 नोव्हेंबर- 20	1 डिसेंबर ते 31 डिसेंबर- 20	1 जानेवारी ते 31 जानेवारी- 21
प्रारंभ										
कार्यपद्धती निश्चित केली										
विविध क्षेत्रातील तज्ज्ञांनी प्रश्नावली तयार केली										
प्रश्नावलीचे पुनरावलोकन करण्यासाठी बैठका घेतल्या										
प्रश्नावली अंतिम करण्यासाठी एमईएस या संस्थेकडून तज्ज्ञांची मदत घेतली										
गुगल फॉर्म तयार केले आणि 'चाचणी सर्वेक्षण' केले										
शाळांशी संपर्क केला										
शाळांना प्रश्नावली पाठवली व माहिती संकलित केली										
डेटा स्वच्छ केला										
डेटाचे विश्लेषण केले										
अहवाल लेखन केले										

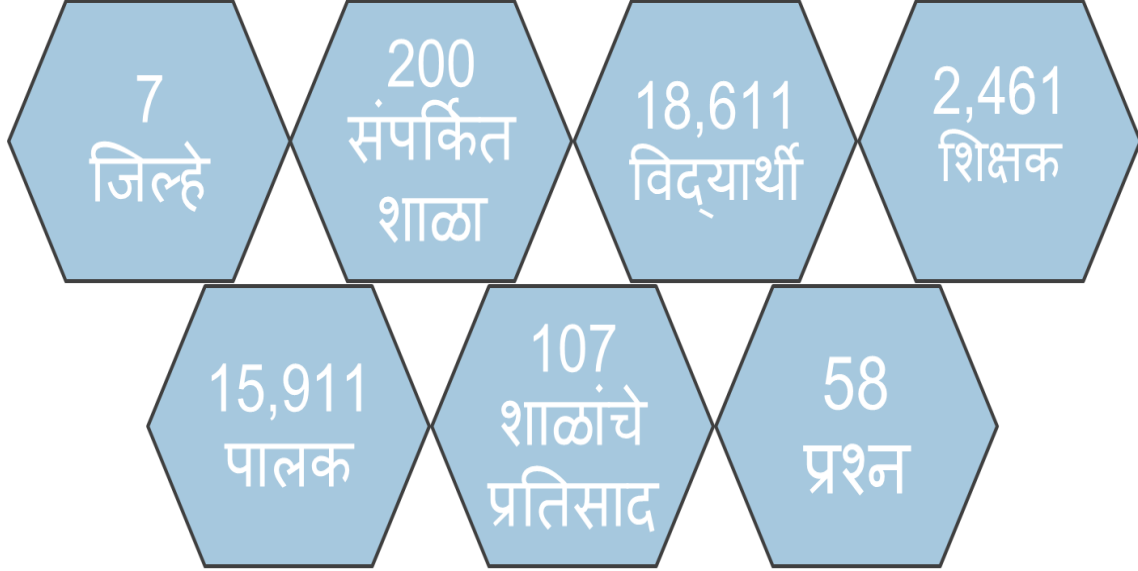

6. गृहीतके

1. शाळांमध्ये प्रसारित केलेल्या फॉर्मच्या माध्यमातून हा डेटा गोळा केल्यामुळे, केवळ ज्यांना फॉर्म भरण्यासाठी संसाधने उपलब्ध आहेत (उदा. फोन, लॅपटॉप इ.) त्यांनीच या सर्वेक्षणात भाग घेतला आहे.
2. एखाद्या शाळेतील सर्वच विद्यार्थी शिक्षक पालक यांचे प्रतिसाद नोंदवले असतील असे नाही (कारण काही जणांपर्यन्त फॉर्म पोहोचला नसेल किंवा काहींनी स्वेच्छेने फॉर्म भरला नसेल).
3. प्रत्येक फॉर्म केवळ एकदाच भरला गेला.
4. प्रत्येक विद्यार्थ्याने / पालकांनी / शिक्षकांनी सादर केलेला डेटा त्यांच्या समजुतीनुसार सत्य आणि अचूक आहे.
5. विद्यार्थी / पालक / शिक्षक यांच्याकडून गोळा केलेल्या माहितीमध्ये ज्याठिकाणी कोणत्याही जिल्ह्याचा उल्लेख नव्हता तेथे संबंधित शाळेचा जिल्हा घेण्यात आला.
6. प्रत्येक श्रेणीसाठी म्हणजेच विद्यार्थी, शिक्षक आणि पालकांसाठी वेगवेगळे डेटा विश्लेषण केले गेले.
7. विद्यार्थी/शिक्षक/पालक यांच्या सध्याच्या राहण्याच्या ठिकाणावरून 'शहरी' व 'ग्रामीण' असे वर्गीकरण केले गेले.

7.संख्या सर्वेक्षण

आकृती क्रमांक 2: संख्या सर्वेक्षण

8. डेटा तयार करण्याची प्रक्रिया

डेटा तयार करणे ही विश्लेषणापूर्वी गोळा केलेल्या डेटाची साफसफाई आणि रूपांतर करण्याची प्रक्रिया आहे. विश्लेषण करण्यापूर्वीची ही एक महत्वाची पायरी आहे. यात डेटाची पुनर्रचना (रीफॉर्मेटिंग) करणे, डेटामध्ये सुधारणा करणे आणि डेटा समृद्ध करण्यासाठी डेटा सेट एकत्र करणे यांचा समावेश असतो.

डेटा मिळवणे	डेटा प्रक्रिया	डेटा परिवर्तन
<ul style="list-style-type: none">डेटामधला दोष शोधणेडेटाची गरज निर्धारित करणेडेटा गोळा करणे आणि एकत्र करणे	<ul style="list-style-type: none">पुनर्रचनास्वच्छतानमुना	<ul style="list-style-type: none">प्रमाणन/सामान्य करणेसमूहपृथक्करण

आकृती क्रमांक 3: डेटा तयार करण्याची प्रक्रिया

डेटा संग्रहण: आम्ही गुगल-फॉर्ममधून डेटा संकलित केला आणि वर्कशीटच्या स्वरूपात विद्यार्थी, शिक्षक आणि पालकांचा डेटा बेस राखला.

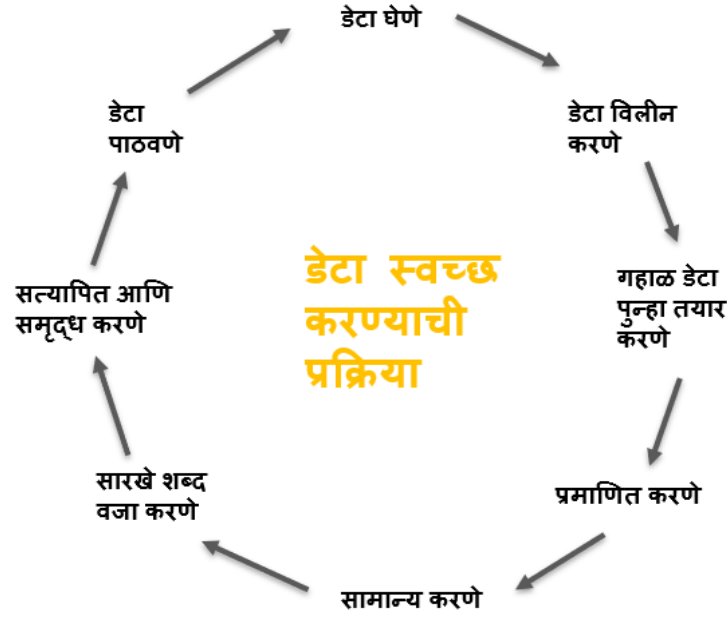
डेटा प्रक्रिया / साफ करणे

डेटा प्रक्रिया / साफ करण्यासाठी खालील चरणांचे अनुसरण केले गेले-

1. डेटा घेणे
2. डेटा विलीन करणे
3. गहाळ डेटा पुन्हा तयार करणे

4. प्रमाणित करणे
5. सामान्य करणे
6. समान शब्द कमी करणे
7. सत्यापित (verify) आणि समृद्ध करणे
8. डेटा पाठवणे

आकृती क्रमांक 4: डेटा स्वच्छ करण्याची प्रक्रिया

डेटा स्वच्छ करण्याची प्रक्रिया: डेटा समृद्ध करण्यासाठी आम्ही डेटा साफ करण्याच्या प्रक्रियेची 3 आवर्तने केली. या प्रक्रियेदरम्यान 1% पेक्षा कमी निरुपयोगी (जंक) डेटा आढळला आणि तो काढून टाकण्यात आला. डेटा स्वच्छ करण्याची प्रक्रिया खालीलप्रमाणे होती.

1. डेटा घेणे: आम्ही गुगल फॉर्ममधील डेटा एक्सेल वर्कशीटवर आयात केला.

2. डेटा सेट विलीन करणे: आम्ही शिक्षक, विद्यार्थी आणि पालकांनी दिलेले फॉर्म एकत्र केले.

3. गहाळ डेटा पुन्हा तयार करणे: आम्ही जिल्हा किंवा शहरांच्या नावांवरून आधारित डेटाचे 'ग्रामीण' किंवा 'शहरी' असे वर्गीकरण केले. या वर्गीकरणामुळे आम्हाला गटबद्ध ग्रामीण आणि शहरी लोकसंख्येची वैशिष्ट्ये समजण्यास मदत झाली.

उदाहरणार्थ:- शहरी लोकसंख्येच्या तुलनेत ग्रामीण भागातील व्यक्तींना तंत्रज्ञानाशी संबंधित समस्या आहेत का, या बदलाचा त्यांच्या मानसिकतेवर कसा परिणाम झाला?

4.प्रमाणित करणे: बऱ्याच विद्यार्थ्यांनी वेगवेगळ्या स्वरूपात एकच शहर लिहिले होते.

उदाहरणार्थ:- पुणे, पूना, पोना, पुना इ. आम्हाला ते प्रमाणित करावे लागले आणि सर्वच शहरी विभागामध्ये घेतले.

5.सामान्यीकरण करणे: बिनकामाचा डेटा, चुकीच्या नोंदी वगैरे काढून टाकणे, विद्यार्थ्यांनी फॉर्म खरोखरच पूर्ण वाचला आहे की नाही हे तपासून त्यांनी जर विचार न करता निवड केली तर अशा डेटा सेटकडे दुर्लक्ष करून डेटा सामान्य केला.

उदाहरणार्थ:- विद्यार्थ्यांनी पर्याय म्हणून समाधानी आणि काहीसे समाधानी दोन्ही पर्यायांची निवड केली असेल तर त्या पर्यायास 'समाधानी' असे गृहीत धरले.

6.समान शब्द कमी करणे: एकच प्रतिसाद एकापेक्षा अधिकवेळा दिला असेल किंवा एकाच प्रश्नासाठी एकापेक्षा अधिक उत्तरे दिली असतील तर असे शब्द किंवा प्रश्न समजावून घेऊन सुधारित डेटा तयार केला.

उदाहरणार्थ:- ऑनलाईन शिक्षणासाठी कोणत्या साधनाचा वापर केला जातो? हा एकच प्रश्न विद्यार्थी, पालक व शिक्षक अशा तिघांनाही विचारला. तिन्ही गटांनी दिलेली उत्तरे आम्ही एकत्र केली आणि ऑनलाईन शिक्षणासाठी कोणते साधन वापरतात ते शोधून काढले.

7.सत्यापित आणि समृद्ध करणे: पिव्होट्स वापरून टेबलांवर विश्लेषण करणे, दिलेल्या मापदंडांमधील परस्परसंबंध शोधणे आणि परस्परावलंब शोधण्याचा प्रयत्न करणे.

उदाहरणार्थ:- आम्हाला आढळले की बहुतेक विद्यार्थी ऑनलाईन तासिकेमध्ये 40 मिनिटे उपस्थित राहिल्यानंतर कंटाळले आहेत.

8.निर्यात डेटा: केलेल्या सर्वेक्षणामधील सारांशित मूल्ये अधिक चांगल्या प्रकारे समजावीत म्हणून ती आलेखांमध्ये रूपांतरीत केली.

9. विद्यार्थी

प्रश्नावली विद्यार्थ्यांना पाठविण्यात आली आणि विद्यार्थ्यांनी त्यांचा स्मार्टफोन वापरून प्रश्नावलीची उत्तरे दिली. विविध शाळांकडून गोळा केलेला डेटा विश्लेषणासाठी एका एक्सेलमध्ये एकत्रित केला गेला. शेवटचा प्रश्न वर्णनात्मक स्वरूपाचा होता जो या अहवालामध्ये 'विद्यार्थ्यांचे मनोगत' म्हणून प्रस्तुत केला आहे.

9.1 प्रश्नावली

प्र.1. खालीलपैकी ऑनलाईन शिकण्यासाठी कोणते साधन वापरता?

1. स्मार्ट फोन
2. कॉम्प्युटर
3. लॅपटॉप
4. टॅब (Tab)
5. स्मार्ट टीव्ही (Smart T.V.)

प्र.2. खालीलपैकी कोणते साधन वापरणे आपल्याला सोपे वाटते?

1. स्मार्ट फोन
2. कॉम्प्युटर
3. लॅपटॉप
4. टॅब (Tab)
5. स्मार्ट टीव्ही (Smart T.V.)

प्र.3. ऑनलाईन अध्ययन व प्रत्यक्ष वर्गात शिक्षण यांत विषय समजण्यास फरक वाटतो का?

1. हो
2. नाही
3. काही सांगू शकत नाही

प्र.4. तुझ्या शाळेतील शिक्षक कोणत्या ॲपद्वारे शिकवितात?(योग्य ते सर्व पर्याय निवडा.)

1. ई मेल (Email)
2. व्हॉट्सअप (WhatsApp)
3. झूम (Zoom)
4. गुगल क्लासरूम (Google Classroom)
5. गुगल मीट (Google Meets)

6. सिस्को वेबेक्स (CISCO WebEx)

प्र.5. ऑनलाईन शिकताना किती मिनिटांनंतर कंटाळा येतो?

1. १० मिनिटे
2. २० मिनिटे
3. ३० मिनिटे
4. ४० मिनिटे

प्र.6. ऑनलाईन शिकताना सोप्या वाटणाऱ्या विषयांसमोर खूण कर.

1. मराठी
2. हिंदी
3. इंग्रजी
4. इतिहास
5. भूगोल
6. गणित
7. शास्त्र
8. वरील सर्व

प्र.7. शिक्षक सांगत असताना तू लिहून घेतोस का? (डिक्टेशन)

1. नेहमी
2. कधीतरी
3. कधीच नाही

प्र.8. शाळेतील कोणत्या गोष्टींची उणीव भासते?

1. इतर विद्यार्थ्यांशी संवाद
2. चित्रकला तास
3. वर्गातील गमतीजमती
4. सण / समारंभ / सांस्कृतिक कार्यक्रम
5. प्रयोगशाळेतील प्रयोग
6. P.T. चा (शारीरिक शिक्षण) तास
7. शिक्षकांची उपस्थिती

प्र.9. ऑनलाईन शिक्षण घेताना तुला कोणत्या अडचणी येतात ?(योग्य ते सर्व पर्याय निवडा .)

1. स्पष्टीकरण कमी पडते
2. आशय समजायला अवघड वाटतो
3. इंटरनेट कनेक्शन जाते / येते
4. वीज जाते / येते

5. सादरीकरणाचा वेग जास्त वाटतो
 6. शंकांचे निरसन करून घेता येत नाही
 7. इतर खूप आवाज येतात
 8. वेळ सोयीची नाही
 9. विद्यार्थी लक्ष देत आहेत की नाही समजायला अवघड जाते
 10. संवाद साधण्यात अडचण येते
 11. विद्यार्थ्यांना कळले आहे की नाही समजायला अवघड जाते
- प्र.10.** ऑनलाईन शिकताना तुझ्या मनात कोणत्या भावना येतात?
1. उत्साह
 2. कंटाळा
 3. भीती
 4. आनंद
- प्र.11.** एकटेपणाने शिकणे आवडते का?
1. नेहमी
 2. कधीतरी
 3. कधीच नाही
- प्र.12.** ऑनलाईन अध्ययनात कसा सहभागी होतोस / होतेस?
1. आवडीने
 2. शिक्षक/पालक सांगतात म्हणून
 3. गरज म्हणून
- प्र.13.** लॉकडाऊन संपल्यानंतर सगळ्यात आधी काय करायला आवडेल?
1. मित्र-मैत्रिणींना भेटणे
 2. गावाला जाणे
 3. शाळेत जाणे
 4. खेळायला जाणे
- प्र.14.** तुम्हाला कोणत्या प्रकारचे शिक्षण आवडते?
1. ऑनलाईन शिक्षण
 2. प्रत्यक्ष शाळेत जाऊन शिकणे
 3. कधी कधी ऑनलाईन
 4. काहीच नाही
- प्र.15.** ऑनलाईन शिक्षण घेताना जाणवत असलेल्या शारीरिक तक्रारी कोणत्या ?(योग्य ते

सर्व पर्याय निवडा.)

1. डोळेदुखी
2. कानदुखी
3. डोकेदुखी
4. पाठदुखी
5. वजनात वाढ / घट
6. आळशीपणात वाढ / घट
7. दैनंदिन सवयींच्या वेळा बदलल्या

प्र.16. ऑनलाईन शिक्षण घेताना जाणवत असलेले भावनिक बदल कोणते?

1. आत्मविश्वास :कमी झाला, वाढला, काही बदल झाला नाही
2. एकाग्रता :कमी झाला, वाढला, काही बदल झाला नाही
3. चंचलता :कमी झाला, वाढला, काही बदल झाला नाही
4. चिडचिडा स्वभाव :कमी झाला, वाढला, काही बदल झाला नाही
5. एकलकोंडेपणा :कमी झाला, वाढला, काही बदल झाला नाही
6. समाधान :कमी झाला, वाढला, काही बदल झाला नाही

प्र.17. ऑनलाईन शिक्षण घेताना जाणवत असलेल्या अभ्यासविषयक बदल कोणते?

1. आकलनशक्ती (समजणे) :कमी झाली, वाढली, काही बदल झाला नाही
2. स्मरणशक्ती (लक्षात रहाणे) :कमी झाली, वाढली, काही बदल झाला नाही
3. छंद जोपासणे (चित्रकला,संगीत) :कमी झाली, वाढली, काही बदल झाला नाही
4. वाचनाची आवड :कमी झाली, वाढली, काही बदल झाला नाही
5. लेखनसवयीची आवड :कमी झाली, वाढली, काही बदल झाला नाही

प्र.18. या काळात घरच्या व्यक्ती सोडून अजून कुणाशी मदतीसाठी बोलण्याची आवश्यकता वाटली का?

1. हो
2. कधी कधी
3. कधीच नाही

प्र.19. ऑनलाईन शिकविण्यासाठी विद्यार्थी म्हणून सूचना -

प्र.20. अभ्यासाव्यतिरिक्त इतर गोष्टी करायला किती आवडते आणि कोणत्या केल्या ?

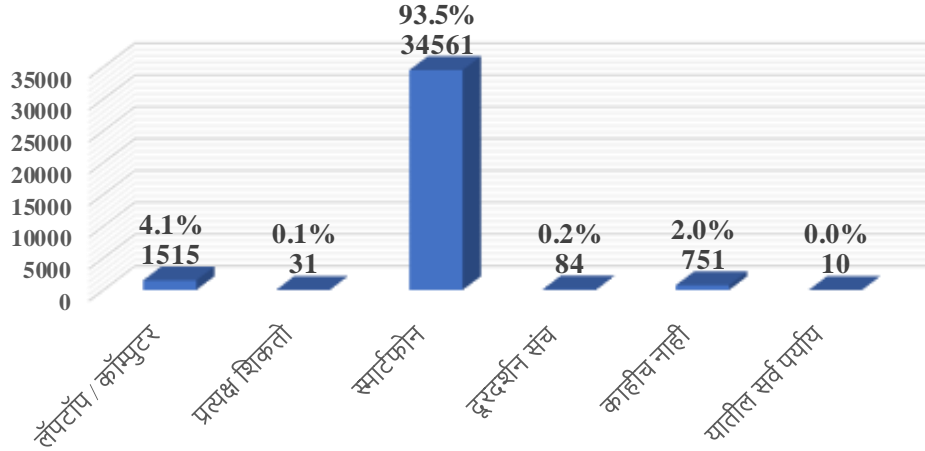

9.2 विश्लेषण

गुगल-फॉर्ममधून गोळा केलेला डेटा एक्सेलमध्ये एकत्रित केला आणि खाली आलेखाच्या स्वरूपात दाखवला गेला आहे -

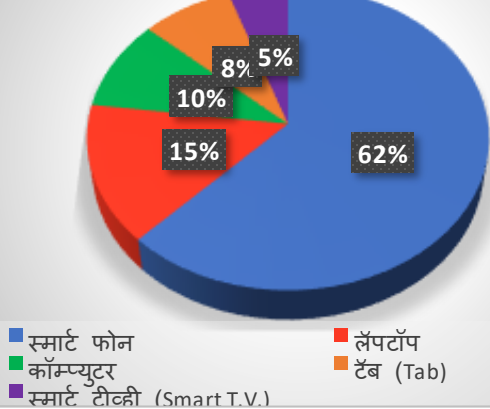
टिप्पणी: आलेख क्रमांक 1,2,3 विद्यार्थी, शिक्षक आणि पालकांकडून मिळवलेल्या एकत्रित माहितीवर आधारित आहे.

प्र. 1 ऑनलाईन शिक्षणासाठी कोणते साधन वापरता?

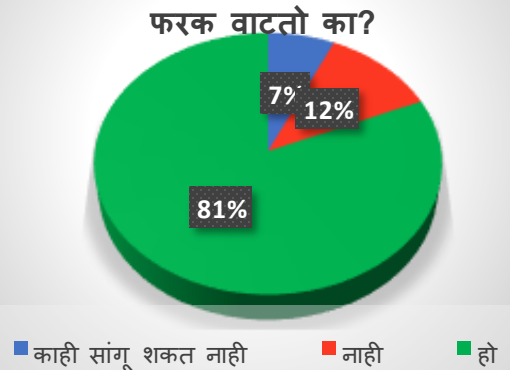
बहुतांश (94%) विद्यार्थी शिक्षणासाठी स्मार्टफोन वापरतात. काही थोड्या (4%) विद्यार्थ्यांकडे लॅपटॉप आहेत

प्र. 2 :खालीलपैकी कोणते साधन वापरणे आपल्याला सोपे वाटते?

ऑनलाईन शिक्षणासाठी स्मार्टफोन वापरणे विद्यार्थ्यांना सोपे वाटते. त्यानंतर लॅपटॉपचा क्रमांक लागतो

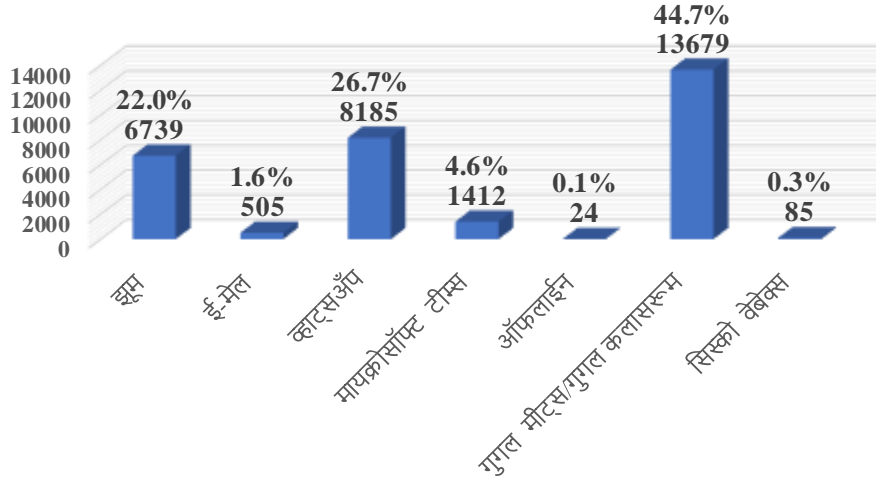
प्र. 3: ऑनलाईन अध्ययन व प्रत्यक्ष वर्गात शिक्षण यांत विषय समजण्यास फरक वाटतो का?

81% विद्यार्थ्यांना विषय समजण्याच्या बाबतीत फरक वाटतो आहे

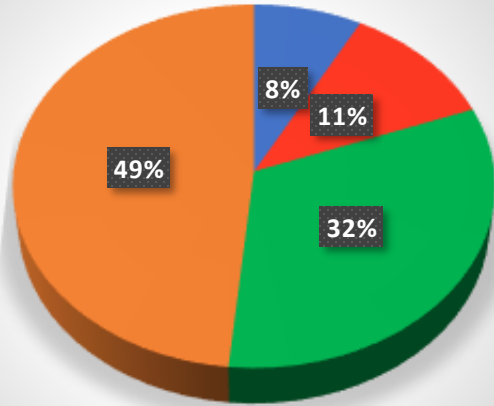

प्र . 4. कोणते ॲप वापरता?

गुगल मीट (45%) आणि व्हॉट्सअप (27%) यांचा ऑनलाईन शिक्षणासाठी जास्त वापर केला जात आहे

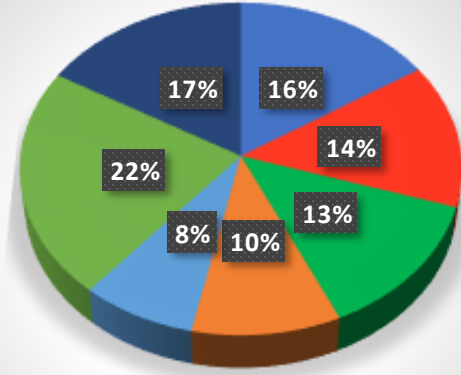
प्र. 5: किती मिनिटांनंतर कंटाळा येतो?

■ १० मिनिटे ■ २० मिनिटे ■ ३० मिनिटे ■ ४० मिनिटे

51% विद्यार्थी 40 मिनिटांत कंटाळले आहेत

प्र. 6: सोप्या वाटणाऱ्या विषयांसमोर खूण कर

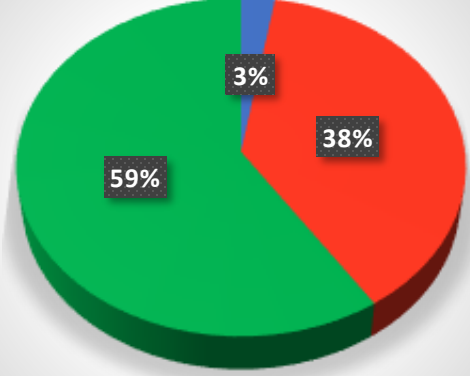

■ इंग्रजी ■ इतिहास ■ गणित ■ भूगोल ■ शास्त्र ■ मराठी ■ हिंदी

भाषांच्या तुलनेत गणित आणि विज्ञान विषय ऑनलाईन समजणे कठीण आहे

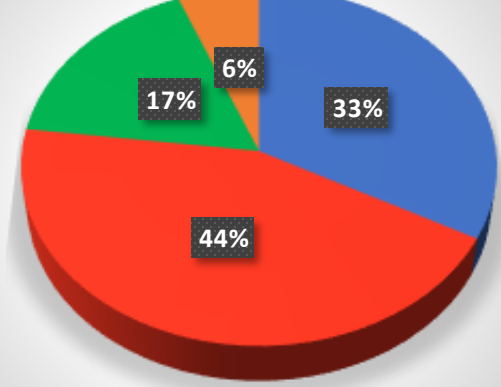

प्र. 7: शिक्षक सांगत असताना तू
लिहून घेतोस का?

कधीच नाही कधीतरी नेहमी

प्र. 10: ऑनलाईन शिकताना तुमच्या
मनात कोणत्या भावना येतात?

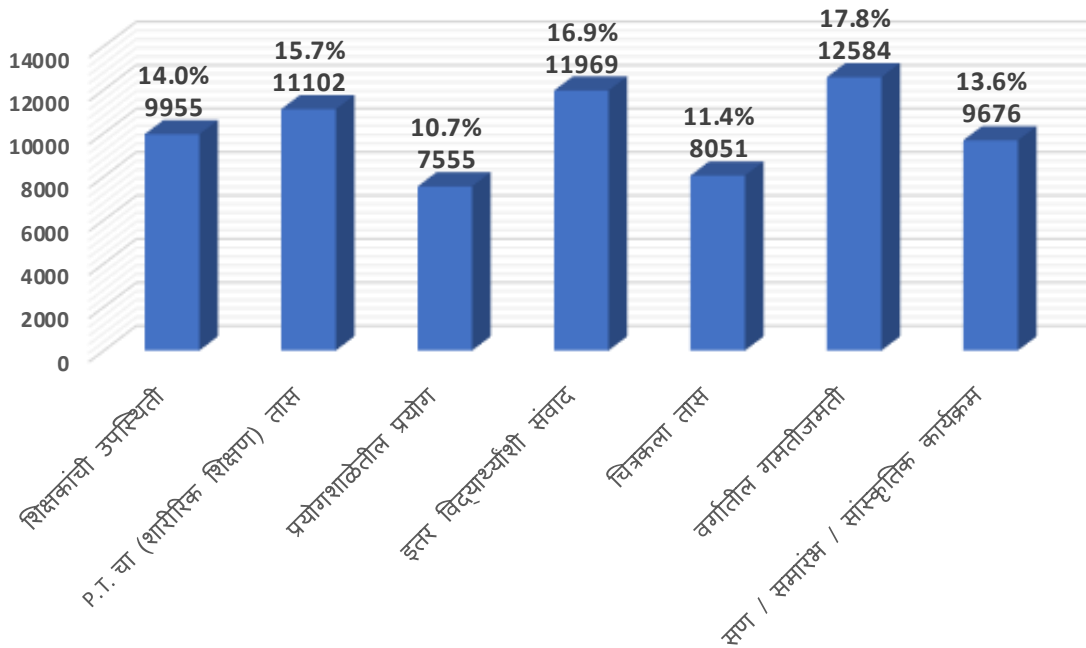

आनंद उत्साह कंटाळा भीती

ऑनलाईन शिक्षणामुळे लेखन सवयीत सुधारणा
होत आहे

ऑनलाईन शिक्षणादरम्यान बरेच विद्यार्थी
उत्साही आणि आनंदी असतात.

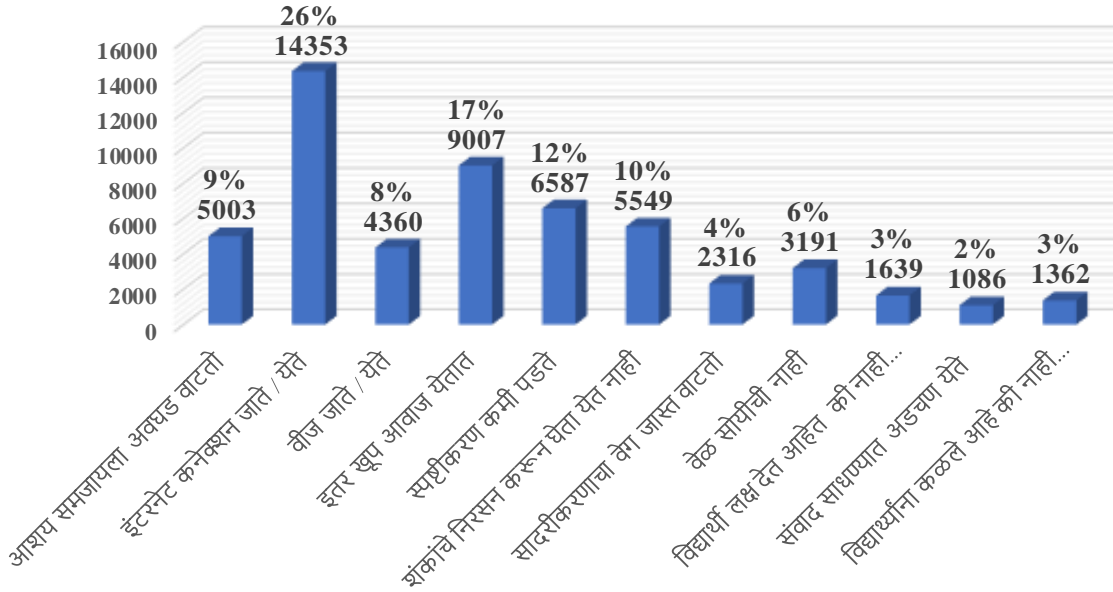
प्र . 8. शाळेतील गोष्टींची उणीव

विद्यार्थ्यांना शाळेतील मित्रमैत्रिणींची, वर्गातील मित्रमैत्रिणींची आणि शारीरिक शिक्षणाच्या
तासाची आठवण येते.

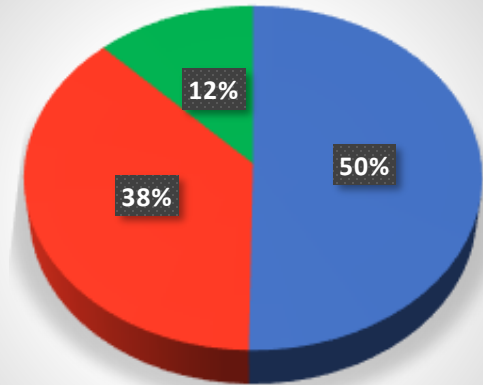

प्र . 9. ऑनलाईन शिक्षण घेताना तुला कोणत्या अडचणी येतात ?

ऑनलाईन शिक्षणादरम्यान इंटरनेटची अनुपलब्धता आणि आजूबाजूचा गोंगाट ही मोठी आव्हाने आहेत

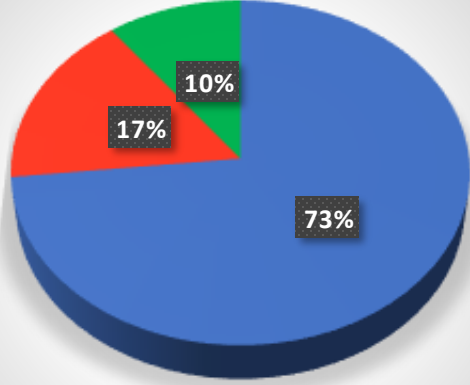
प्र. 11: एकटेपणाने शिकणे आवडते का?

■ कधीच नाही ■ कधीतरी ■ नेहमी

50% विद्यार्थ्यांना समूहात अभ्यास करायचा आहे

प्र. 12: ऑनलाईन अध्ययनात कसा सहभागी होतोस / होतेस?

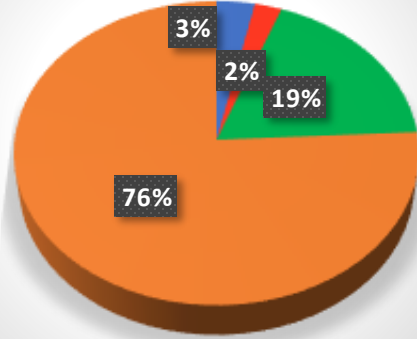

■ आवडीने ■ गरज म्हणून ■ शिक्षक/पालक सांगतात म्हणून

73% विद्यार्थी ऑनलाईन शिक्षणाबद्दल उत्साही आहेत

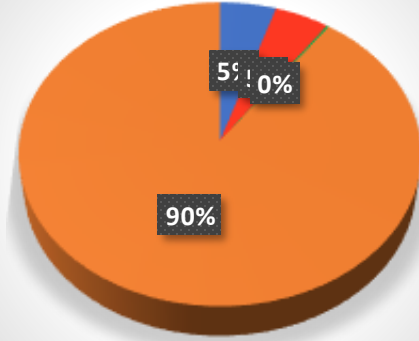
प्र. 13: लॉकडाऊन संपल्यानंतर
सगळ्यात आधी काय करायला
आवडेल?

■ खेळायला जाणे ■ गावाला जाणे
■ मित्र-मैत्रिणींना भेटणे ■ शाळेत जाणे

76% विद्यार्थ्यांना लॉकडाऊननंतर लगेच शाळेत
जाण्याची इच्छा आहे

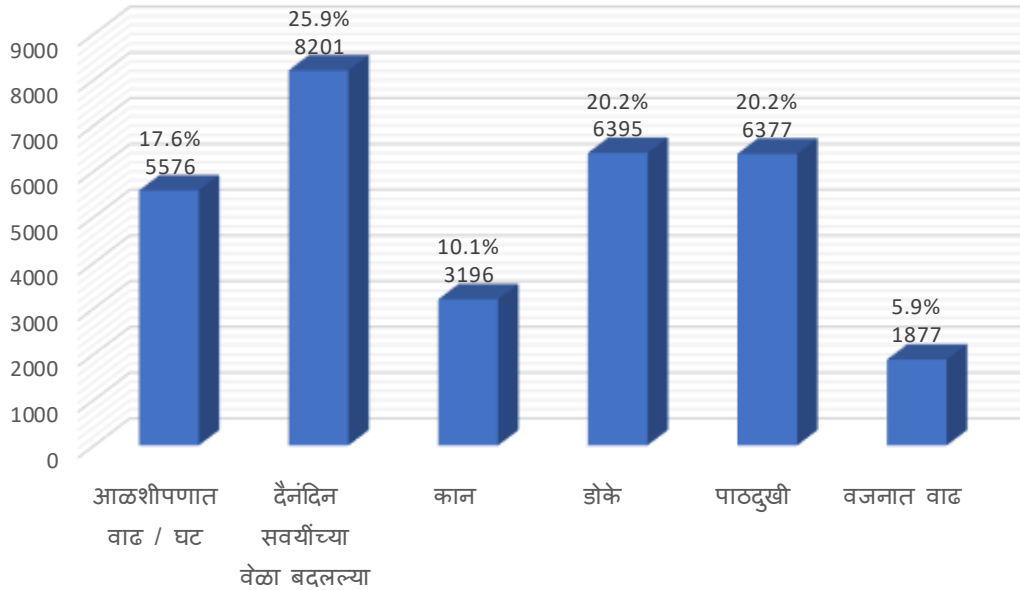
प्र. 14: तुला कोणत्या प्रकारचे शिक्षण
आवडते?

■ ऑनलाईन शिक्षण ■ कधी कधी ऑनलाईन
■ काहीच नाही ■ प्रत्यक्ष शाळेत जाऊन शिकणे

90% विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष शाळेत जाऊन
शिकणेच आवडते

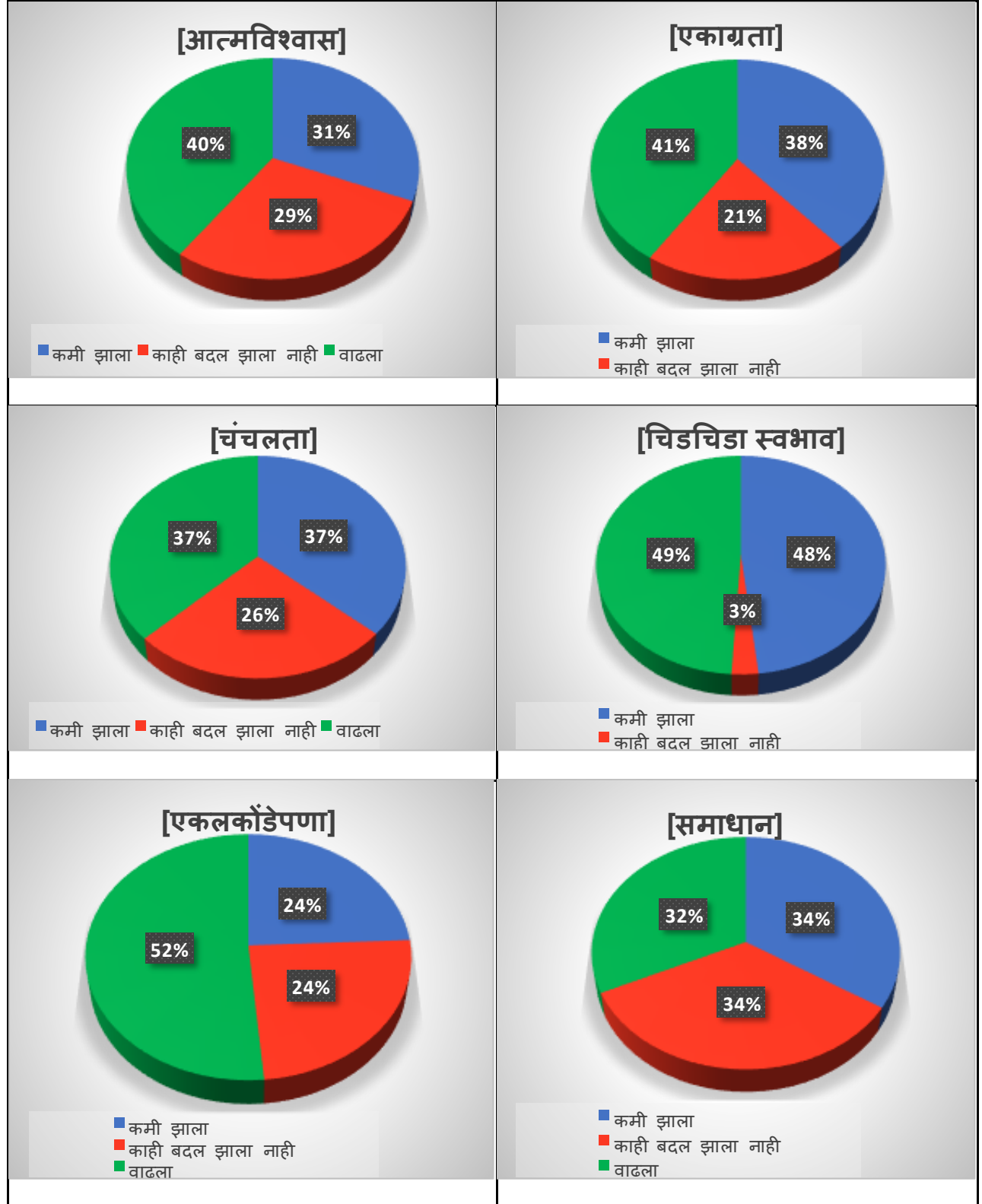
प्र. 15: जाणवत असलेल्या शारीरिक तक्रारी

26% विद्यार्थ्यांना त्यांचा रोजचा नित्यक्रम बदलल्यासारखे वाटते. डोकेदुखी आणि पाठदुखी
सारख्या तक्रारी देखील 41% विद्यार्थ्यांमध्ये दिसून येतात

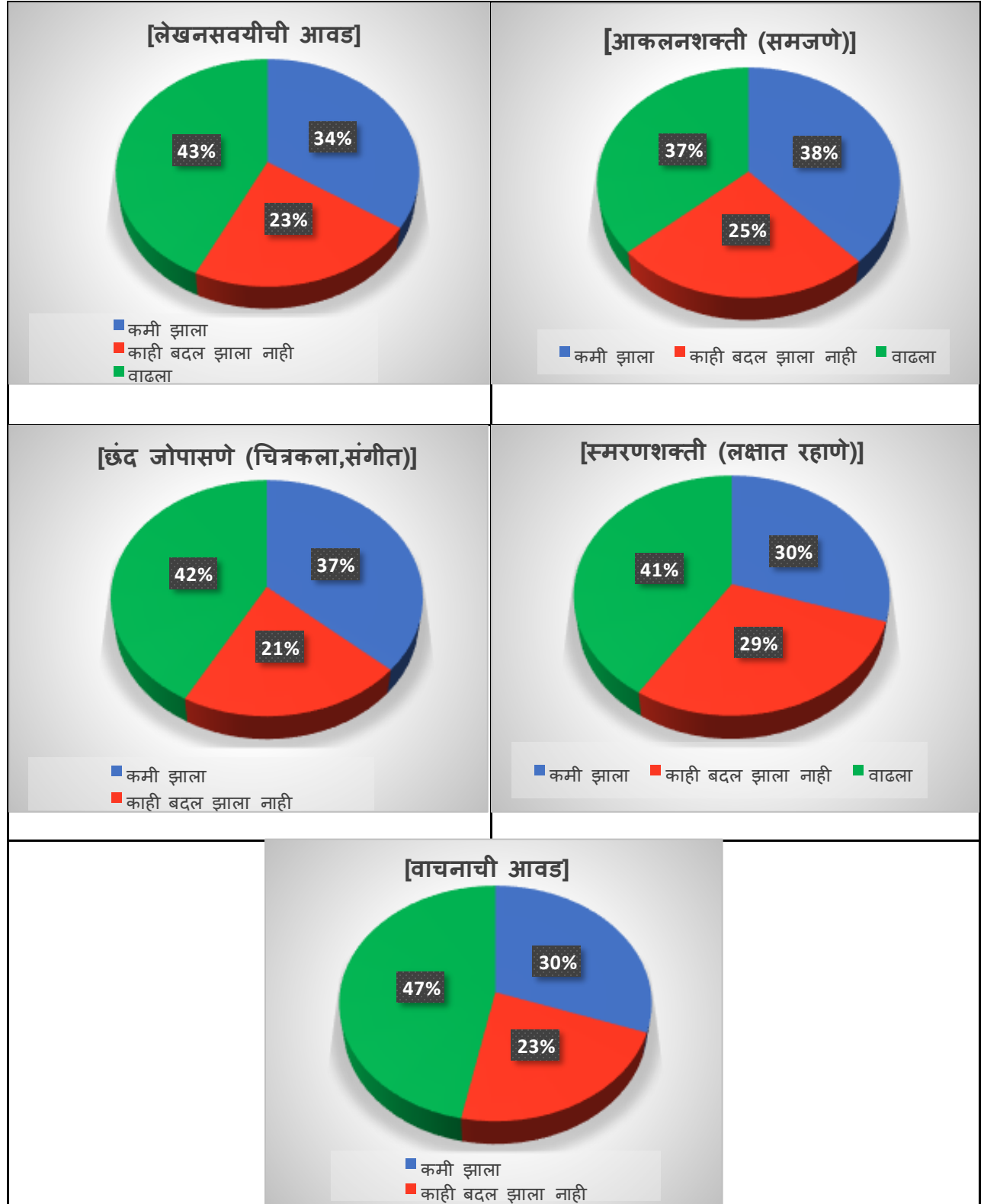
➤ विद्यार्थ्यांचे प्रतिसाद विश्लेषण - मानसशास्त्रीय

प्र. 16: विद्यार्थ्यांचे प्रतिसाद विश्लेषण - मानसशास्त्रीय

➤ विद्यार्थ्यांचे प्रतिसाद विश्लेषण - अभ्यासविषयक

सकारात्मक निर्देशक

- सुधारित आत्मविश्वास [(40%)↑(310%)↓]
- एकाग्रता सुधारणे [(41%)↑ (38%)↓]
- अधिक चांगले लक्षात ठेवणे शक्य झाले [(41%)↑ (30%)↓]
- वाचनाची सवय [(47%)↑(30%)↓]
- छंद जोपासण्यात वाढ झाली [(47%)↑(30%)↓]
- लेखनसवयीची सवय [(43%)↑(57%)↓]

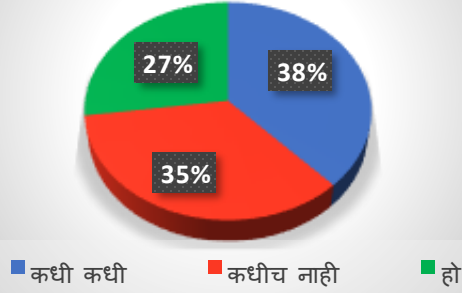
तटस्थ निर्देशक

- समाधान वाढले [(34%)↑ (32%)↓]
- अस्थिरता [(37%)↑ (37%)↓]
- चिडचिडा स्वभाव [(37%)↑(37%)↓]
- आकलन करण्याची क्षमता [(37%)↑ (38%)↓]

नकारात्मक निर्देशक

- एकटेपणा वाढला [(52%)↑ (24%)↓]

प्र. 18: मदतीसाठी बोलण्याची
आवश्यकता वाटली का?

65% विद्यार्थ्यांना एकटेपणा वाटतो आणि एखाद्याशी बोलायचे आहे

प्र. 20:	अभ्यासाव्यतिरिक्त इतर गोष्टी करायला किती आवडते आणि कोणत्या केल्या?
1	चित्रकला
2	धावणे, पोहोणे, सायकल चालविणे इ. व्यायाम करणे
3	बागकाम करणे
4	वाचन करणे
5	फुटबॉल, क्रिकेट, कॅरम इ. खेळ खेळणे
6	स्वयंपाक करणे
7	आई वडिलांना घरकामात तसेच शेतीकामात मदत करणे
8	संगीत, तबला वाजवणे, नृत्य, हस्तकला इ. छंद जोपासणे
9	दूरदर्शन वरील कार्यक्रम पाहणे

9.3 विद्यार्थ्यांचे मनोगत

महत्त्वपूर्ण आणि पुनरावृत्ती झालेली निरीक्षणे खाली नमूद केली आहेत-

- गृहपाठ करताना शिक्षकांची ऑनलाईन उपस्थिती आवश्यक वाटते, जेणेकरून येणाऱ्या शंका विचारता येतील.
- गणित आणि विज्ञान या विषयासाठी विशेष लक्ष आणि प्रत्यक्ष शिक्षणच आवश्यक आहे.
- सध्या जेवढा वेळ ऑनलाईन अध्यापन केले जाते तो वेळ पुरेसा नाही.
- सर्व विषय विशिष्ट वेळापत्रकानुसार शिकवले जावेत.
- एकाचवेळी भावंडांचे वर्ग असल्यामुळे साधनांची कमतरता भासते.
- वाचनाची सवय वाढली.
- जो धडा समजला नाही तो परत समजून घेण्यात अडचण येते कारण शिक्षकांना सांगेपर्यंत वेळ तसाच निघून जातो, मग परत लक्षात रहात नाही.
- शिक्षक वही तपासायचे म्हणून आमच्या वह्या पूर्ण असायच्या आता सगळ्या वह्या अपूर्ण आहेत.
- जास्त वेळ शिकवू नये त्याने पाठ आणि डोळे दुखतात.
- दोन तासांमध्ये १० मिनिटांचं अंतर असावे.
- गणित शिकवायचा वेग थोडा कमी करावा.

10. पालक

10.1 प्रश्नावली

प्रश्नावली पालकांना पाठविण्यात आली आणि पालकांनी त्यांचा स्मार्टफोन वापरून प्रश्नावलीची उत्तरे दिली. विविध शाळांकडून गोळा केलेला डेटा विश्लेषणासाठी एका एक्सेलमध्ये एकत्रित केला गेला. शेवटचा प्रश्न वर्णनात्मक स्वरूपाचा होता जो या अहवालामध्ये पालकांचे मनोगत म्हणून प्रस्तुत केला आहे.

प्र.1. आपण आपल्या मुलाला / मुलीला खालीलपैकी कोणते साधन उपलब्ध करून दिले आहे?

1. स्मार्ट फोन
2. कॉम्प्युटर
3. लॅपटॉप (Laptop)
4. टॅब (Tab)
5. कोणतेही नाही

प्र.2. आपल्या घरी कोणती इंटरनेट सुविधा उपलब्ध आहे?

1. स्मार्ट फोनमधील इंटरनेट सेवा
2. वाय फाय सेवा (WiFi)
3. सेवा उपलब्ध नाही.

प्र.3. आपल्या पाल्याला ऑनलाईन शिक्षण घेण्यासाठी जागेची कोणती व्यवस्था आहे?

1. घरी स्वतंत्र खोली आहे
2. घरातल्या खोलीत इतर कुटुंबियांच्या उपस्थितीत अभ्यास करतो
3. घराजवळील सार्वजनिक ठिकाणी सोय केली आहे
4. उंचावर / रेंज येणाऱ्या जागी जाऊन अभ्यास करतो

प्र.4. आपल्या पाल्याला ऑनलाईन शिक्षण घेण्यासाठी कोणती वेळ सोयीची आहे?

1. सकाळी १० पर्यंत
2. दुपारी १ ते ३
3. दुपारी ३ ते ५
4. संध्याकाळी ६ ते ८

प्र.5. शाळेतील शिक्षक ऑनलाईन अध्यापनासाठी माहिती कशी पाठवतात?

1. व्हिडिओ (Video)
2. ऑडिओ (Audio)
3. पॉवर पॉइंट प्रेझेंटेशन (PPT)
4. नोट्स (Notes)

प्र.6. सध्या शाळेने चालू केलेल्या ऑनलाईन अध्यापनाबाबत आपण समाधानी आहात का?

1. ८० टक्क्यांहून अधिक
2. ५० ते ८० टक्के
3. २५ ते ५० टक्के
4. ० ते २५ टक्के

प्र.7. ऑनलाईन शिक्षणाविषयी तुमचा शिक्षकांशी संवाद होतो का?

1. नेहमी
2. आठवड्यातून एकदा
3. महिन्यातून एकदा
4. क्वचितच

प्र.8. पालक म्हणून पाल्याच्या ऑनलाईन शिक्षणामध्ये आपण रस घेता का?

1. रोज
2. आठवड्यातून एकदा
3. महिन्यात एकदा
4. क्वचितच

प्र.9. आपल्या पाल्याचे ऑनलाईन शिक्षण कसे चालू आहे?

1. रोज
2. एक दिवसाआड
3. आठवड्यातून दोन दिवस
4. आठवड्यातून एकदा

प्र.10. दिवसातून किती तास मुलांचा E- अभ्यास चालतो?

1. एक तास
2. दोन तास
3. तीन तास
4. यापेक्षा जास्त

प्र.11. कोरोना साथीच्या या परिस्थितीनंतर शिक्षण कशा प्रकारचे असावे असे आपल्याला वाटते?

1. ऑनलाईन शिक्षण
2. शाळेत प्रत्यक्ष शिक्षण
3. प्रत्यक्ष व ऑनलाईन दोन्ही शिक्षणाचा मेळ

प्र.12. ऑनलाईन शिक्षणाच्या काळात आपल्याला अभ्यासासाठी पाल्यांच्या जास्त मागे लागावे लागते का?

1. नाही
2. क्वचितच
3. कधी कधी
4. नेहमीच

प्र.13. ऑनलाईन माध्यमातून होणारे शिक्षण आपल्या पाल्यांसाठी फायदेशीर आहे का?

1. नेहमी
2. कधी कधी
3. क्वचित
4. अजिबात नाही

प्र.14. आपला पाल्य ऑनलाईन शिक्षणाचा आवडीने आनंद घेतो /घेते का?

1. खूप
2. सर्वसाधारण
3. क्वचित
4. अजिबात नाही

प्र.15. लॉकडाऊन काळात मानसिक स्वास्थ्यासाठी तज्ज्ञांची मदत घ्यायला लागली का?

1. वारंवार
2. क्वचित
3. एकदा
4. कधीच नाही

प्र.16. खालीलपैकी कोणत्या भावना तुम्ही लॉकडाऊन दरम्यान अनुभवत आहात? (योग्य ते सर्व पर्याय निवडा)

1. चिंता : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही

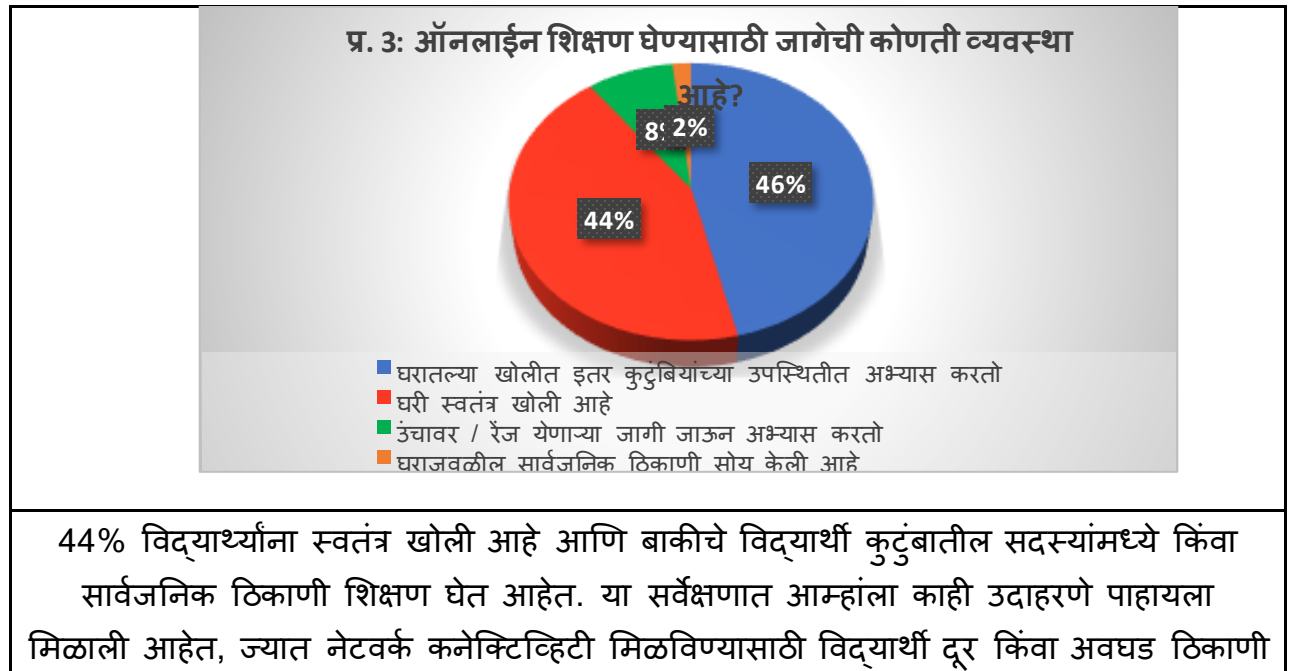
2. ताण : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही
3. असुरक्षितता : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही
4. राग : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही
5. निराशा : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही
6. आनंद : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही
7. आश्चर्य : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही
8. तिटकारा : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही
9. भीती : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही
10. कंटाळा : नेहमी, कधीतरी, क्वचित, अजिबात नाही

प्र.17. सद्यस्थितीत ऑनलाईन शिक्षणाव्यतिरिक्त आपले पाल्य अजून कोणकोणत्या प्रकारे शिक्षण घेत आहे?

प्र.18. ऑनलाईन शिकवण्याबाबत आपले मत / सूचना सांगा.

10.2 विश्लेषण

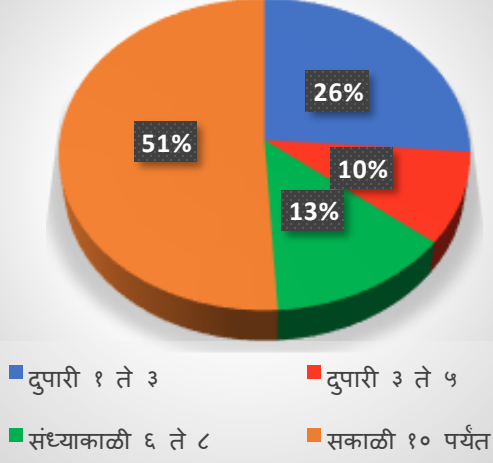
गुगल-फॉर्ममधून गोळा केलेला डेटा एक्सेलमध्ये एकत्रित केला आणि खाली आलेखाच्या स्वरूपात दाखवला गेला आहे -

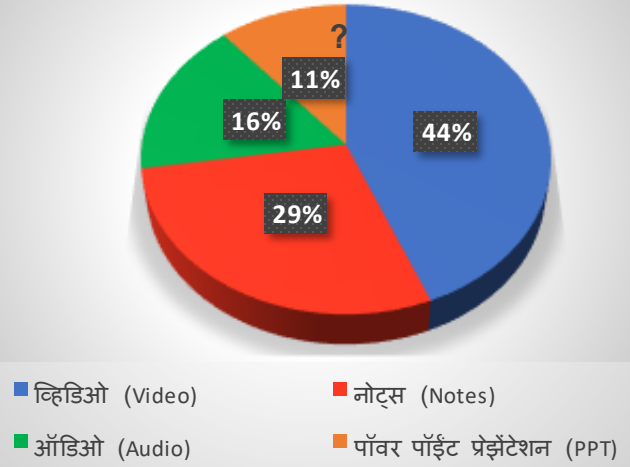

जात होते

प्र. 4: पाल्याला ऑनलाईन शिक्षण घेण्यासाठी सोयीची वेळ

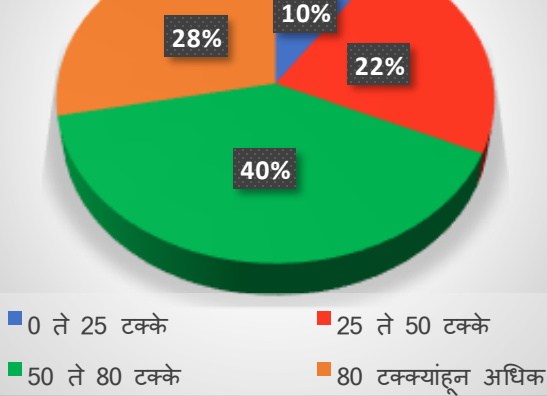
प्र. 5: शिक्षक ऑनलाईन अध्यापनासाठी माहिती कशी पाठवतात

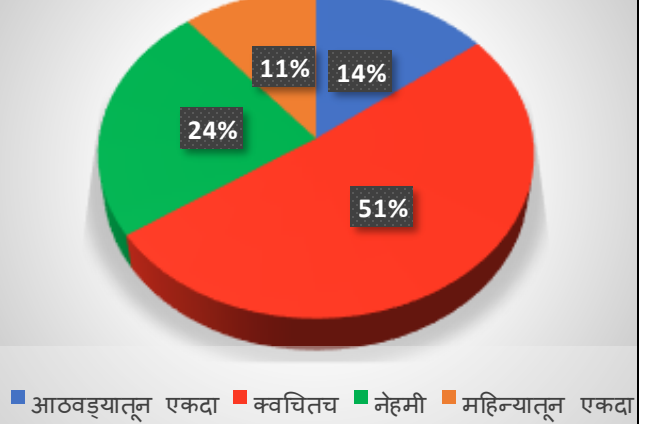
51% पालक शिक्षणासाठी सकाळची वेळ पसंत करतात

44% लोक व्हिडिओ हे माध्यम शिकवण्यासाठी वापरतात त्या खालोखाल नोट्स हे माध्यम वापरले जाते

प्र. 6: सध्या शाळेने चालू केलेल्या ऑनलाईन अध्यापनाबाबत आपण समाधानी आहात का ?

प्र. 7: ऑनलाईन शिक्षणाविषयी तुमचा शिक्षकांशी संवाद होतो का?

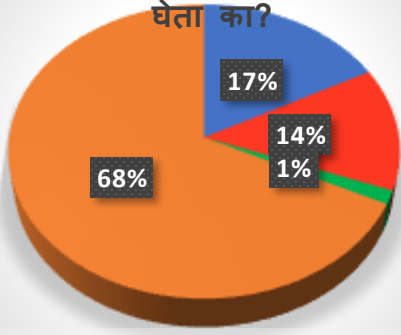

68% पालक ऑनलाईन अध्यापनाबाबत समाधानी आहेत, 10% पालक असमाधानी असल्याचे दिसत आहे

51% पालकांना असे वाटते की ऑनलाईन शिक्षणाबद्दल शिक्षकांशी क्वचित संवाद होतो

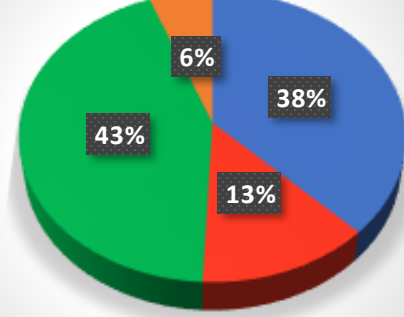

प्र. 8: पालक म्हणून पाल्याच्या ऑनलाईन शिक्षणामध्ये आपण रस घेता का?

■ आठवड्यातून एकदा ■ क्वचितच ■ महिन्यात एकदा ■ रोज

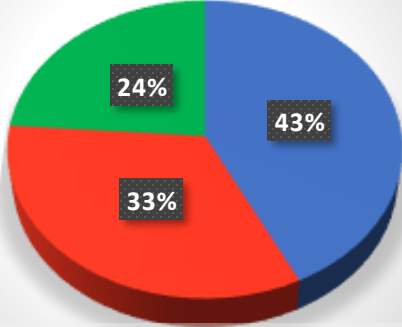
प्र. 10: दिवसातून किती तास मुलांचा E- अभ्यास चालतो?

■ एक तास ■ तीन तास ■ दोन तास ■ यापेक्षा जास्त

68% पालक मुलांच्या ऑनलाईन शिक्षणामध्ये रस घेत आहेत

प्र. 11: कोरोना साथीच्या या परिस्थितीनंतर शिक्षण कशा प्रकारचे असावे असे आपल्याला वाटते ?

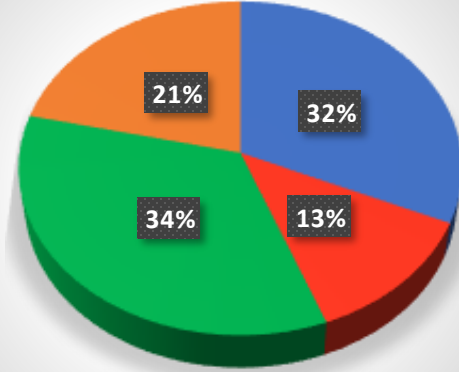

■ शाळेत प्रत्यक्ष शिक्षण ■ प्रत्यक्ष व ऑनलाईन दोन्ही शिक्षणाचा मेळ ■ ऑनलाईन (Online) शिक्षण

43% पालक ऑफलाईन शिक्षणाला प्राधान्य देतात. केवळ 24% पालकांना महामारी संपल्यानंतर सुद्धा ऑनलाईन वर्ग सुरु राहावेत असे वाटते

94% मुले ऑनलाईन शिक्षणावर 3 तासापेक्षा कमी वेळ घालवतात

प्र. 12: पाल्यांच्या जास्त मागे लागावे लागते का?

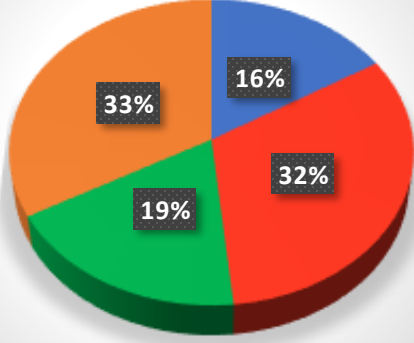

■ कधी कधी ■ क्वचितच ■ नाही ■ नेहमीच

53% पाल्यांकडे विशेष लक्ष देण्याची गरज भासत आहे

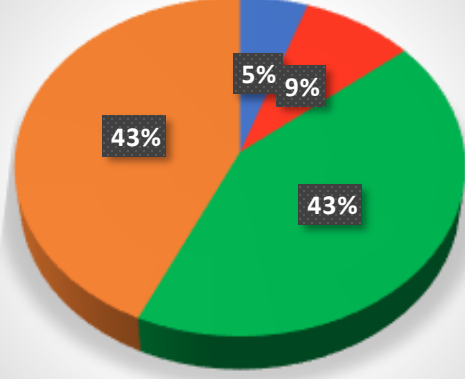

प्र. 13: ऑनलाईन माध्यमातून
होणारे शिक्षण आपल्या पाल्यांसाठी
फायदेशीर आहे का ?

■ अजिबात नाही ■ कधी कधी ■ क्वचित ■ नेहमी

प्र. 14: आपला पाल्य ऑनलाईन
शिक्षणाचा आवडीने आनंद घेतो का ?

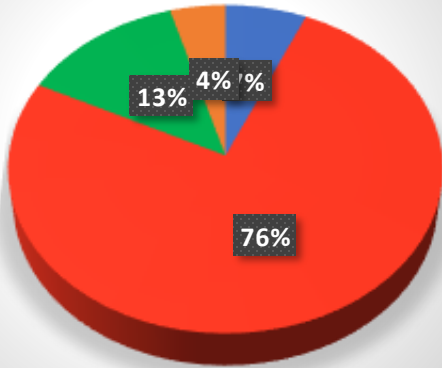

■ अजिबात नाही ■ क्वचित ■ खूप ■ सर्वसाधारण

65% पालकांना ऑनलाईन शिक्षण
फायदेशीर वाटले

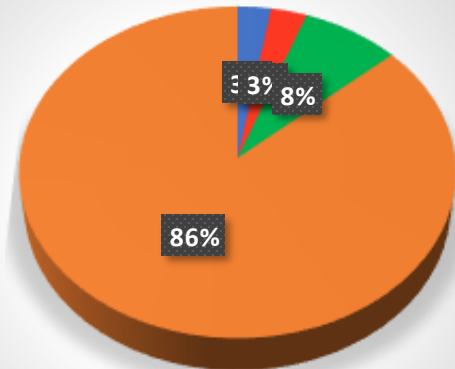
केवळ 14% आनंदाने सामील होत नाहीत
बाकीचे 86% आनंदाने सामील होतात

प्र. 15: लॉकडाऊन काळात मानसिक
स्वास्थ्यासाठी तज्ज्ञांची मदत
घ्यायला लागली का?

■ एकदा ■ कधीच नाही ■ क्वचित ■ वारंवार

प्र.9. आपल्या पाल्याचे ऑनलाईन
शिक्षण कसे चालू आहे?

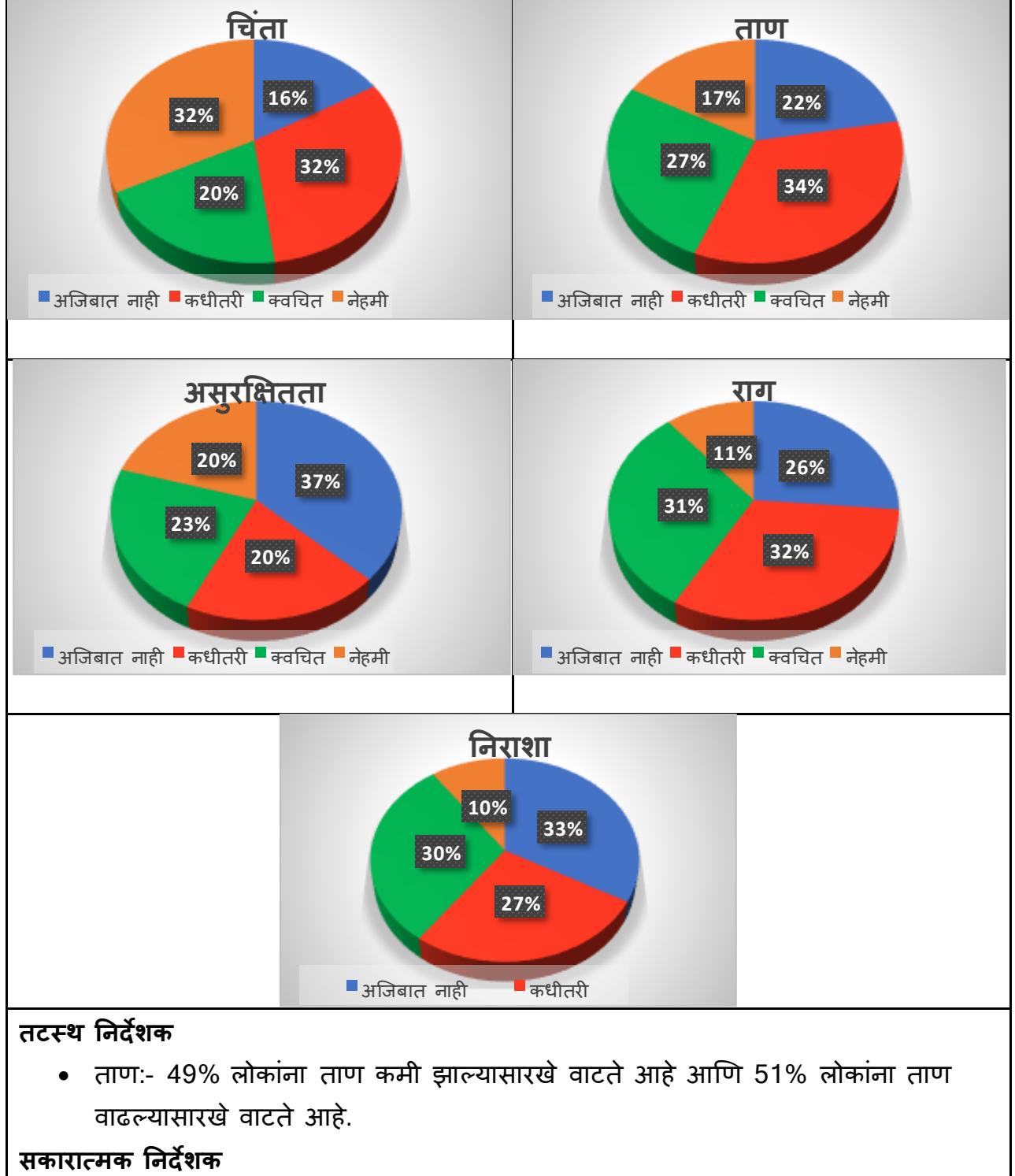
■ आठवड्यातून एकदा ■ आठवड्यातून दोन दिवस
■ एक दिवसाआड ■ रोज

24% पालकांना वाटते की त्यांनी
समुपदेशकाशी संपर्क साधला

86% विद्यार्थी दररोज ऑनलाईन शिक्षण घेत
आहेत

➤ पालकांच्या प्रतिसादाचे विश्लेषण- मानसशास्त्रीय

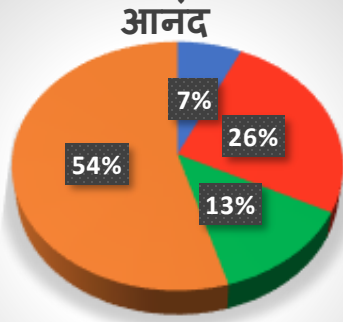

- असुरक्षितता:- 60% लोकांना अधिक सुरक्षित वाटते आहे.
- राग:- 57% पालकांना असे वाटते की त्यांच्या मुलांना राग कमी झाला आहे.
- निराशा:- 63% पालकांना असे वाटते की मुलांमधील निराशा कमी झालेली आहे.

नकारात्मक निर्देशक

- चिंता:- 36% लोकांना चिंता कमी झाल्यासारखे वाटते आहे आणि 64% लोकांना चिंता वाढल्यासारखे वाटते आहे.

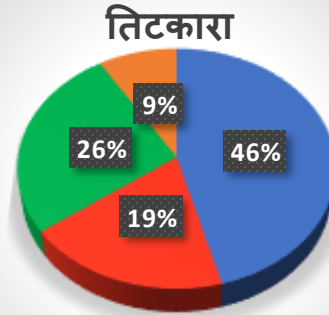
■ अजिबात नाही ■ कधीतरी ■ क्वचित ■ नेहमी

■ अजिबात नाही ■ कधीतरी ■ क्वचित ■ नेहमी

■ अजिबात नाही ■ कधीतरी ■ क्वचित ■ नेहमी

■ अजिबात नाही ■ कधीतरी ■ क्वचित ■ नेहमी

■ अजिबात नाही ■ कधीतरी ■ क्वचित ■ नेहमी

प्र. 16:पालकांच्या प्रतिसादाचे विश्लेषण- मानसशास्त्रीय

तटस्थ निर्देशक

- कंटाळा:- 46% लोकांना वाटते की कंटाळा कमी झाला आहे आणि 54% लोकांना वाटते की कंटाळा वाढला आहे.
- भीती:- 44% लोकांना वाटते की भीतीमध्ये वाढ झाली आहे, आणि 56% लोकांना वाटते की भीती कमी झाली आहे किंवा वाटत नाही.
- आश्चर्य:- 47% लोकांना ऑनलाइन शिक्षणाबद्दल आश्चर्य वाटते आहे आणि 53% लोकांना आश्चर्य वाटत नाही.

सकारात्मक निर्देशक

- आनंद:- ऑनलाइन शिक्षणादरम्यान सुमारे 80% लोकांना आनंद वाटतो आहे.
- तिटकारा:- 72% लोकांना तिटकारामध्ये घट झाली आहे असे वाटते.

10.3 पालकांचे मनोगत

महत्त्वपूर्ण आणि पुनरावृत्ती झालेली निरीक्षणे खाली नमूद केली आहेत-

- अभ्यासक्रम पूर्वनिर्धारित असावा व अध्यापनाचे तास वाढवावेत.
- ऑनलाइन वर्गामध्ये विद्यार्थी कमी लक्ष देतात, त्यांना नियंत्रित करण्यासाठी आवश्यक साधने हवीत.
- दररोज गृहपाठ किंवा अतिरिक्त अभ्यास आवश्यक आणि ते शिक्षकांनी तपासले पाहिजे.
- कोरोना संपल्यानंतरही गरजेनुसार ऑनलाइन शिकवणे चालू ठेवावे.
- साप्ताहिक पालक शिक्षकांची बैठक आवश्यक आहे आणि पुढील आठवड्यात शिकवल्या जाणाऱ्या अभ्यासक्रमाची माहिती पालकांना मिळावी.
- कोरोना संपल्यानंतर ऑनलाईन आणि ऑफलाईन अशी मिश्र शिक्षणपद्धती हवी.
- पालकांना मुलांच्या मानसिक आणि शारीरिक आरोग्याबद्दल काळजी वाटते कारण त्यांना त्यांच्या मित्रांशी भेटण्याची संधी मिळत नाही आणि व्यायाम कमी झालेला आहे.
- शाळेने संगीत,हस्तकला इ. वर्गदेखील आयोजित केले पाहिजेत.
- पालक शिक्षणाच्या नवीन प्रकाराने समाधानी आहेत; त्यांना वाटते की हे फार चांगले हाताळले गेले आहे.
- आपल्या मुलांबरोबर अधिक वेळ घालवायला मिळाल्यामुळे पालक आनंदी आहेत.
- पालक शिक्षकांबद्दल आणि शाळेबद्दल अत्यंत आनंदी आहेत, शिक्षकांनी नवीन पद्धतीशी ज्या प्रकारे जुळवून घेतले आहे ते त्यांना कौतुकास्पद वाटते आहे.

11. शिक्षक

11.1 प्रश्नावली

प्र.१. खालील पैकी आपण ऑनलाइन शिक्षणासाठी कोणते साधन वापरता?

1. स्मार्ट फोन
2. कॉम्प्युटर
3. लॅपटॉप
4. टॅब (Tab)

प्र.२. आपल्याकडे/आपल्या शाळेमध्ये कोणती इंटरनेट सुविधा उपलब्ध आहे?

1. स्मार्ट फोन मधील सेवा (2G/3G/4G etc)
2. वाय फाय सेवा (WiFi)
3. केबलद्वारे (LAN / Broadband)
4. सेवा उपलब्ध नाही

प्र.३. तुम्ही ऑनलाईन अध्यापन करण्यासाठी कोणते ॲप (App) वापरता?

1. ई मेल (Email)
2. व्हॉट्सअप (WhatsApp)
3. झूम (Zoom)
4. गुगल क्लासरूम (Google Classroom)
5. गुगल मीट (Google Meets)
6. सिस्को वेबेक्स (CISCO WebEx)
7. मायक्रोसॉफ्ट टिमस (Microsoft Teams)

प्र.४. ऑनलाईन अध्यापन करताना तुम्ही विद्यार्थ्यांना ते कशाच्या स्वरूपात पाठवता ?

1. व्हिडिओ (video)
2. ऑडिओ (audio)
3. पॉवर पॉईंट प्रेझेंटेशन (PPT)
4. नोट्स (notes)
5. स्वतःचे स्पष्टीकरण

प्र.५. ऑनलाइन अध्यापनासाठी अध्यापनपूर्व तयारी कोणती करता?

1. पाठाचे टाचण तयार करणे
2. ऍपची ट्रायल घेणे
3. तंत्र सहाय्यक निवडणे
4. इतर सुविधा (मशिन, नेट) असल्याची खात्री करणे

प्र.६. ऑनलाईन शिक्षण देण्यासाठी तुम्हाला प्रशिक्षण मिळाले आहे का?

1. होय
2. नाही

प्र.७. ऑनलाईन शिक्षण देण्यासाठी तुम्हाला अजून कशाचे प्रशिक्षण मिळायला हवे असे वाटते?

1. पॉवर पॉईंट प्रेझेंटेशन बनवणे
2. व्हिडिओ बनवणे
3. गुगल फॉर्म तयार करणे
4. कोडी, खेळ इ. उपक्रम तयार करणे
5. व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग ऍप (उदा. झूम, गुगल मीट इ.)

प्र.८. ऑनलाईन अध्यापन करताना तुम्हाला कोणत्या अडचणी येतात?

1. संवाद साधण्यात अडचण येते
2. विद्यार्थ्यांना आकलन झाले आहे का ते कळत नाही
3. इंटरनेट/वीज जाते/येते
4. विद्यार्थ्यांचे लक्ष आहे का ते समजायला अवघड जाते
5. इतर खूप आवाज येतात
6. वेळ सोयीची नाही
7. विद्यार्थ्यांना कळले की नाही हे समजायला अवघड जाते
8. संवादामध्ये अडचणी

प्र.९. तुम्हाला खालीलपैकी कोणत्या गोष्टींचा ताण येतो?

1. सादरीकरणात एकसुरीपणा
2. रेकॉर्डिंग होत असल्याने येणारा ताण
3. व्यक्तिगत बाबींवर (Privacy) होणारे अतिक्रमण
4. घरच्या अपुऱ्या जागेमुळे निर्माण होणाऱ्या समस्या

5. वरीलपैकी काहीही नाही

प्र.१०. शिक्षिकांना (महिलांना) येणाऱ्या विशेष अडचणी कोणत्या ?

1. घरकामाची जबाबदारी वाढली
2. लहान मुलांना सांभाळण्याची समस्या
3. वेळ अपुरा पडतो
4. लागू नाही

प्र.११. शाळेतील कोणत्या गोष्टींची तुम्हाला जास्त आठवण येते?

1. इतर शिक्षकांच्या प्रत्यक्ष भेटी
2. विद्यार्थ्यांशी प्रत्यक्ष संवाद
3. शाळेची शिस्त व नियमितता
4. विविध उपक्रम
5. शाळेचे काटेकोर नियोजन

प्र.१२. ऑनलाइन अध्यापन करताना इंटरनेट सिक्युरिटी कायद्याबद्दल तुम्हाला माहिती आहे काय?

1. होय
2. नाही

प्र.१३. ऑनलाईन अध्यापन करताना विद्यार्थ्यांसाठी काही नियम आपण केले आहेत का?

1. होय
2. नाही

प्र.१४. ऑनलाइन शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांमधील कोणत्या बाबी विकसित करणे शक्य आहे असे आपल्याला वाटते?

1. सृजनशीलता
2. तार्किक विचार
3. विश्लेषण क्षमता
4. मूल्यमापन क्षमता
5. उपयोजन क्षमता
6. आकलन क्षमता
7. वरील सर्व

प्र.१५. ऑनलाईन शिक्षणाचे कोणते फायदे जाणवतात?

1. जाण्यायेण्याचा वेळ आणि दगदग वाचते.
2. वर्ग नियंत्रित करण्याचा ताण वाचतो.
3. एकावेळी जास्त विद्यार्थ्यांना शिकवता येते.
4. किरकोळ आजारपण वगैरे गोष्टींसाठी रजा घ्यावी लागत नाही.
5. दैनंदिन जीवन आणि कार्यालयीन काम यांचा ताळमेळ सुधारतो.

प्र.१६. ऑनलाईन शिक्षणाचे शैक्षणिक गुणवत्ता वाढीसाठी कोणते फायदे जाणवतात?

1. शिकवणे अधिक मुद्देसूद होते
2. रेकॉर्डिंग केल्याने मुलांना पुन्हा ऐकता येते
3. पुनरावृत्तीची गरज लागत नाही
4. शैक्षणिक साहित्याचा पुनर्वापर होतो
5. शैक्षणिक साहित्याची देवाणघेवाण शक्य होते
6. शैक्षणिक साहित्याचे प्रमाणीकरण होते
7. शैक्षणिक साहित्याचे केंद्रीकरण (एका ठिकाणी सर्वांना उपलब्ध) शक्य होते
8. प्रश्नपत्रिका सहज उपलब्ध होतात
9. इंटरनेटवर उपलब्ध साहित्याचा अध्यापनात उपयोग करता येतो.

प्र.१७. ऑनलाईन अध्यापन आपण कसे स्वीकारले आहे?

1. मनापासून
2. कर्तव्य म्हणून
3. नाइलाज म्हणून
4. काही सांगता येत नाही

प्र.१८. पालकांचा सहभाग/ सहकार्य कसे मिळते?

1. मनापासून सहकार्य देतात
2. थोडेफार सहकार्य देतात
3. सहकार्य देत नाहीत

प्र.१९. ऑनलाईन मूल्यमापन कसे करता?

1. गुगल फॉर्म (Google Form)

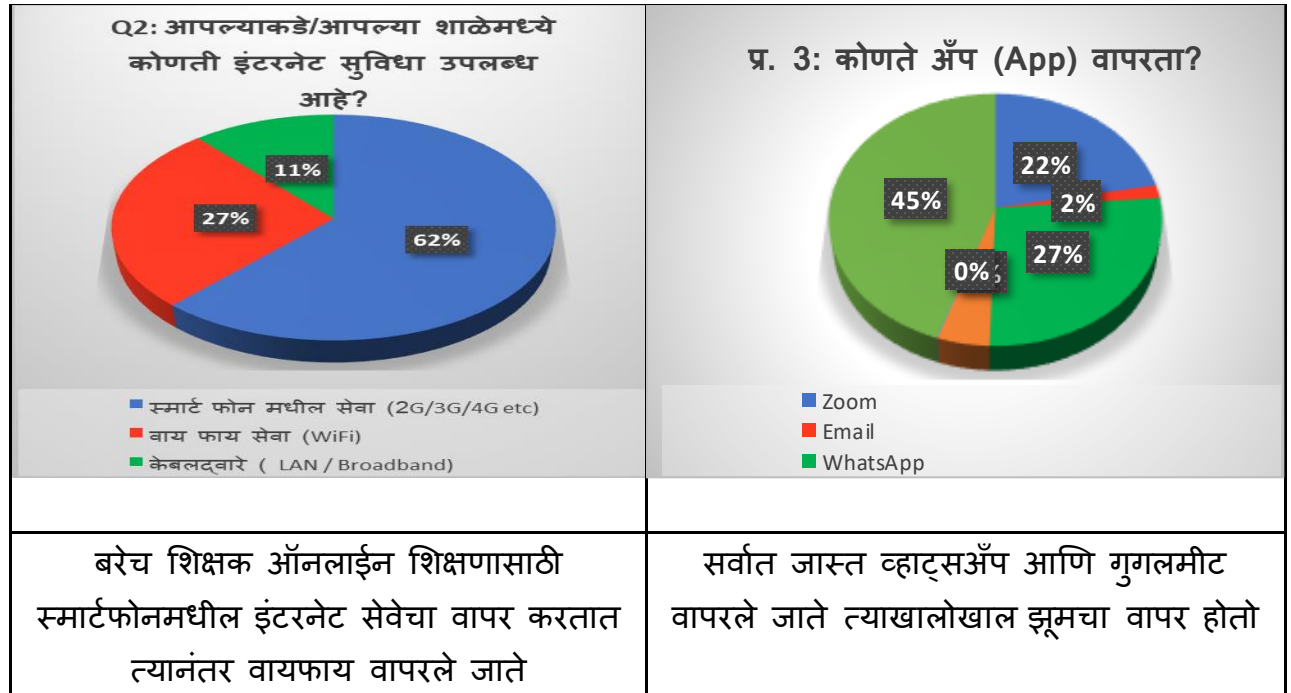
2. कोडे
3. प्रश्नोत्तरे
4. वेगवेगळ्या कृती करायला सांगता
5. छोटे उपक्रम करायला सांगता

प्र.२०. ऑनलाईन शिक्षण घेताना जाणवत असलेल्या शारीरिक तक्रारी कोणत्या? (योग्य ते सर्व पर्याय निवडा.)

1. डोळेदुखी : कधीच नाही, क्वचित, कधी कधी, नेहमीच
2. कानदुखी : कधीच नाही, क्वचित, कधी कधी, नेहमीच
3. डोकेदुखी : कधीच नाही, क्वचित, कधी कधी, नेहमीच
4. पाठदुखी : कधीच नाही, क्वचित, कधी कधी, नेहमीच
5. वजनात बदल : कधीच नाही, क्वचित, कधी कधी, नेहमीच

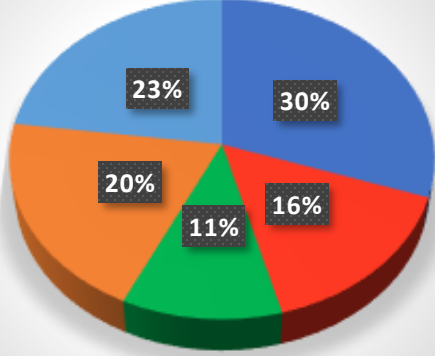
11.2 विश्लेषण

गुगल-फॉर्ममधून गोळा केलेला डेटा एक्सेलमध्ये एकत्रित केला आणि खाली आलेखाच्या स्वरूपात दाखवला गेला आहे -

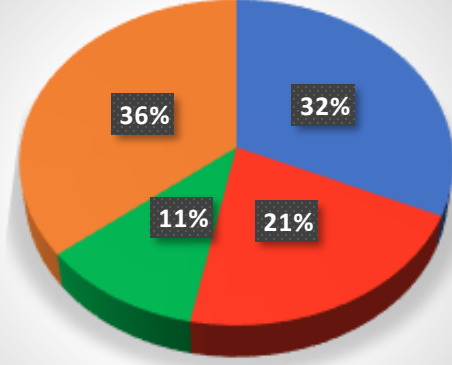

प्र. 4: अध्यापन विद्यार्थ्यांना कशाच्या स्वरूपात पाठवता?

- व्हिडिओ (video)
- ऑडिओ (audio)
- पॉवर पॉइंट प्रेझेंटेशन (PPT)
- नोट्स (notes)/PDF
- स्वतःचे स्पष्टीकरण

प्र. 5: अध्यापनपूर्व तयारी

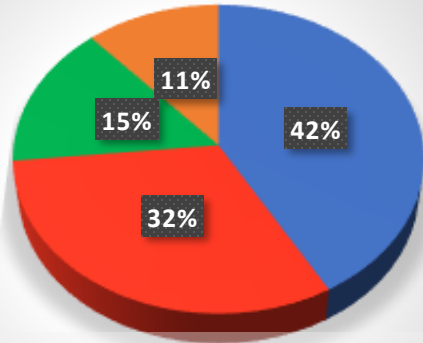

- इतर सुविधा (मशिन, नेट)
- एपची ट्रायल घेणे
- असल्याची खात्री करणे तंत्र सहाय्यक निवडणे
- पाठाचे टाचण तयार करणे

50% पेक्षा जास्त शिक्षक ऑडिओ / व्हिडिओ साधनांचा वापर करून शिकवत आहेत

अध्यापनाची तयारी करण्यापेक्षा नवीन वातावरणाशी जुळवून घेण्यात शिक्षकांचा बराच वेळ जात आहे

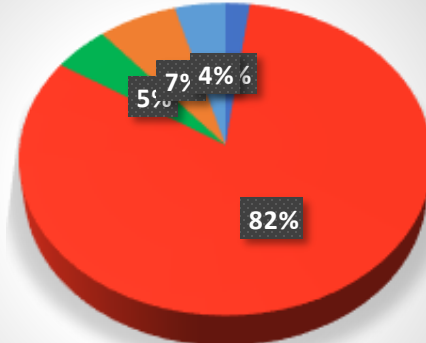
प्र. 10: शिक्षिकांना (महिलांना) येणाऱ्या अडचणी कोणत्या?

- लागू नाही
- वेळ अपुरा पडतो
- घरकामाची जबाबदारी वाढली
- लहान मुलांना सांभाळण्याची समस्या

42% महिला शिक्षिकांना कोणत्याही अडचणी नाहीत. 32% महिला शिक्षिकांना वेळ अपुरा

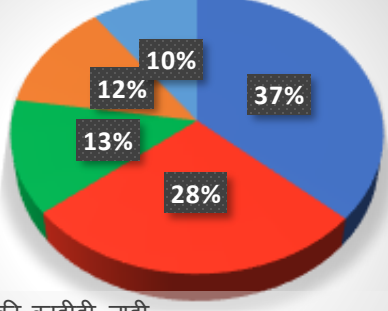
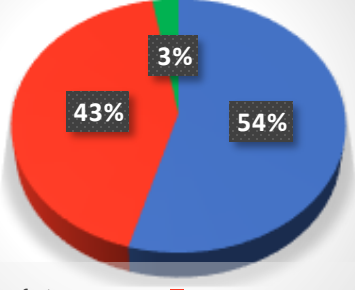
प्र. 11: शाळेतील कोणत्या गोष्टींची तुम्हाला आठवण येते?

- इतर शिक्षकांच्या प्रत्यक्ष भेटी
- विद्यार्थ्यांशी प्रत्यक्ष संवाद
- विविध उपक्रम
- शाळेची शिस्त व नियमितता

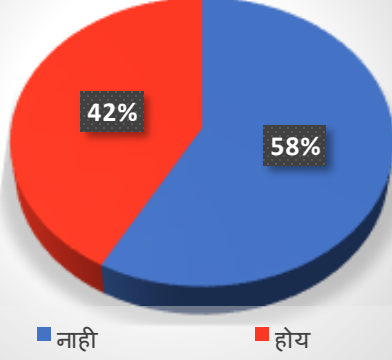
शिक्षकांना विद्यार्थ्यांशी थेट संवाद साधता येत नाही (विद्यार्थ्यांनी देखील त्यांच्या प्रतिसादात

पडतो	हेच म्हटले आहे)
<p>प्र. 9: कोणत्या गोष्टींचा ताण येतो?</p> <p> ■ वरीलपैकी काहीही नाही ■ सादरीकरणात एकसुरीपणा ■ घरच्या अपुऱ्या जागेमुळे निर्माण होणाऱ्या समस्या ■ व्यक्तिगत बाबींवर (Privacy) होणारे अतिक्रमण ■ रेकॉर्डिंग होत असल्याने येणारा ताण </p>	<p>प्र. 18: पालकांचा सहभाग/ सहकार्य कसे मिळते?</p> <p> ■ थोडेफार सहकार्य देतात ■ मनापासून सहकार्य देतात ■ सहकार्य देत नाहीत </p>
<p>-शिक्षकांना रेकॉर्डिंगचा ताण येतो -शिक्षकांना नवीन साधनांसह शिक्षित केल्यास अध्यापन अधिक मनोरंजक बनू शकेल -कोणत्या गोपनीयता शर्तीसह तडजोड होत आहे हे पहाण्यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करणे आवश्यक आहे आणि शिक्षकांना सामाजिक माध्यमे अधिक जबाबदार मार्गाने वापरण्यास प्रशिक्षित करणे आवश्यक आहे</p>	<p>-43% पालक चांगले सहकार्य करतात -3% लोक का सहकार्य करीत नाहीत हे समजून घेणे आवश्यक आहे -अधिक सहकार्य मिळवण्यासाठी 54% पालकांशी अधिक संवाद साधण्याची गरज आहे</p>

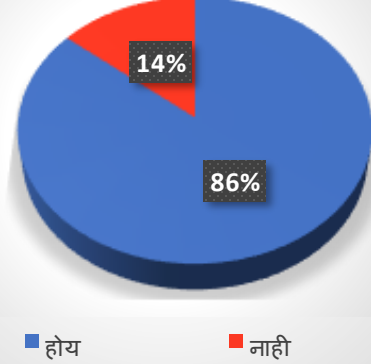

प्र. 12: इंटरनेट सिक्युरिटी कायद्याबद्दल माहिती आहे काय ?

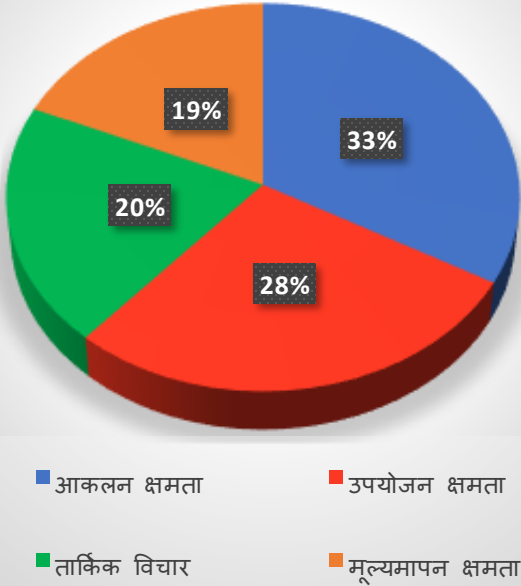
58% शिक्षकांना माहिती नाही

प्र. 13: विद्यार्थ्यांसाठी काही नियम केले आहेत का?

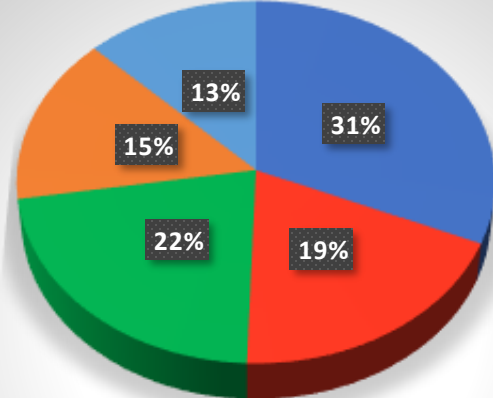
86% शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांकरिता नियम बनवले आहेत

प्र. 14: ऑनलाइन शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांमधील कोणत्या बाबी विकसितकरणे शक्य आहे ?

आकलन क्षमता सुधारणे, सुसंगत विचार करण्याची क्षमता आणि तार्किक विचारसरणी सुधारणे हे ऑनलाईन शिक्षणाचे फायदे

प्र. 15: कोणते फायदे जाणवतात?

- एकावेळी जास्त विद्यार्थ्यांना शिकवता येते.
- किरकोळ आजारपण वगैरे गोष्टींसाठी रजा घ्यावी लागत नाही
- जाण्यायेण्याचा वेळ आणि दगदग वाचते.
- दैनंदिन जीवन आणि कार्यालयीन काम यांचा ताळमेळ सुधारतो.
- वर्ग नियंत्रित करण्याचा ताण वाचतो.

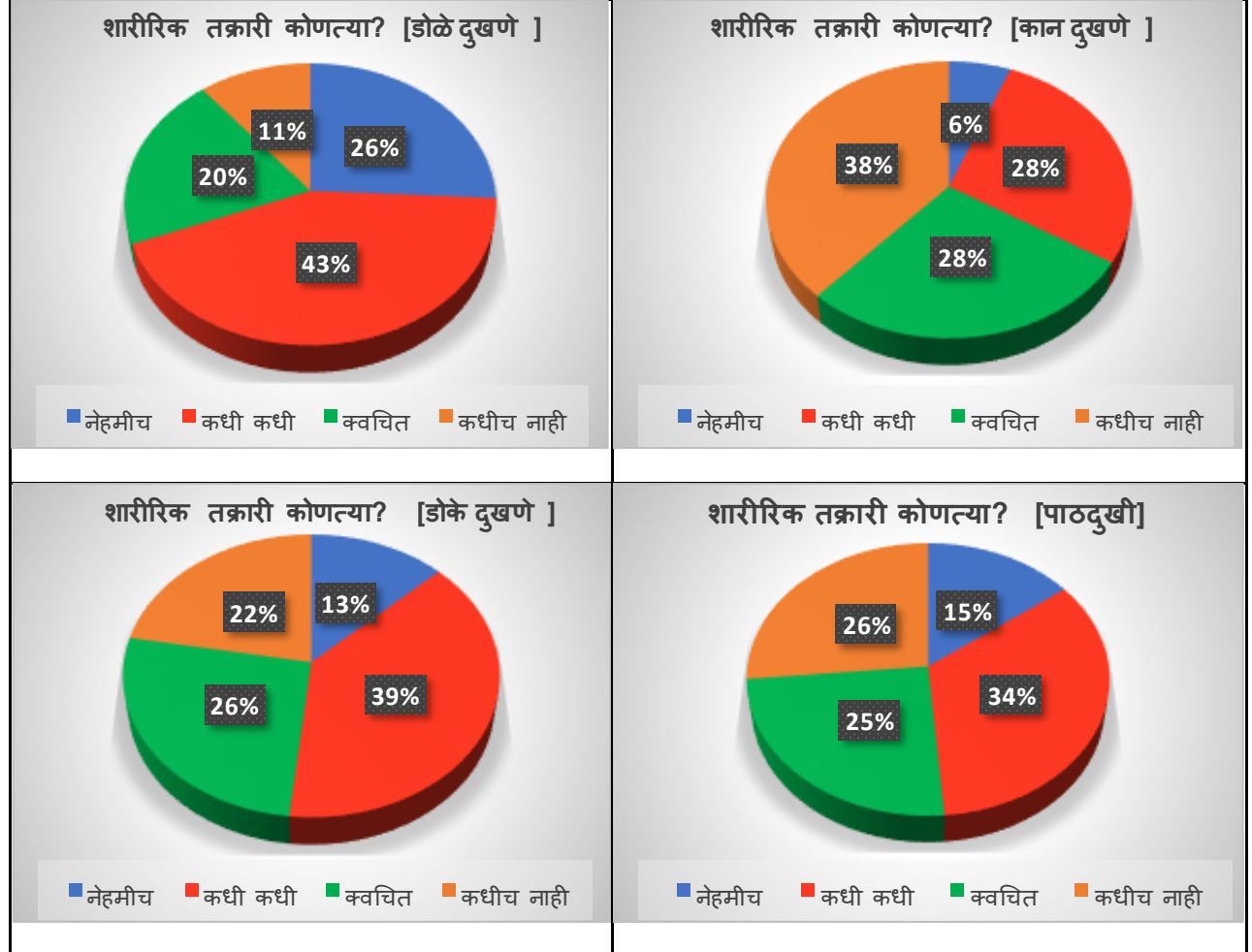
-एकावेळी जास्त विद्यार्थ्यांना शिकवता येते
-शाळेत जाण्यायेण्याचा वेळ वाचतो
-किरकोळ आजारपण वगैरे यांच्यासाठी रजा घ्यावी

आढळले आहेत	लागत नाही
<p>प्र. 17: ऑनलाईन अध्यापन आपण कसे स्वीकारले आहे?</p> <p>63% 27% 6% 1%</p> <ul style="list-style-type: none"> कर्तव्य म्हणून काही सांगता येत नाही नाइलाज म्हणून मनापासून 	<p>प्र. 6: शिक्षण देण्यासाठी तुम्हाला प्रशिक्षण मिळाले आहे का?</p> <p>78% 22%</p> <ul style="list-style-type: none"> नाही होय
63% शिक्षकांनी ऑनलाईन शिक्षण मनापासून स्वीकारले आहे	78% शिक्षकांना ऑनलाईन शिक्षणास सामोरे जाण्याचे प्रशिक्षण दिले गेले आहे
<p>प्र. 19: ऑनलाईन मूल्यमापन कसे करता?</p> <p>35% 24% 22% 19%</p> <ul style="list-style-type: none"> प्रश्नोत्तरे गुगल फॉर्म वेगवेगळ्या कृती करायला सांगता छोटे उपक्रम करायला सांगता 	
<p>काही शाळा अपारंपरिक पद्धती जसे कि छोटे प्रकल्प किंवा विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन करण्यासाठी भिन्न कृतींचा उपयोग करीत आहेत</p>	

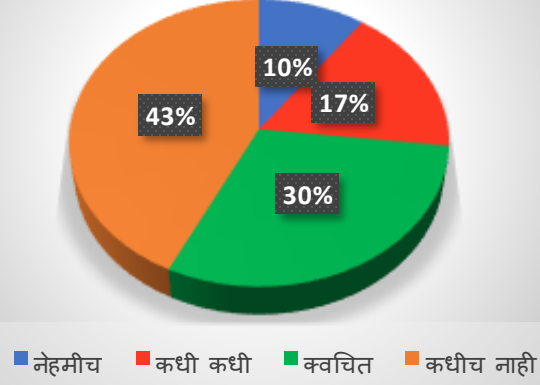
➤ शिक्षकांच्या प्रतिसादाचे विश्लेषण- शारीरिक

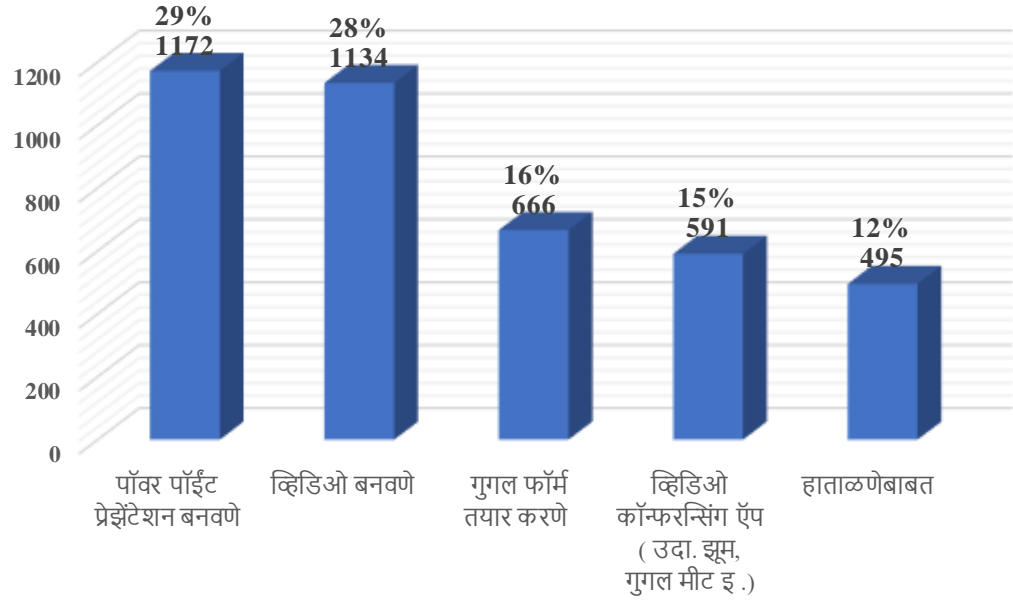

प्र. 20: शारीरिक तक्रारी कोणत्या?

[वजनात] बदल

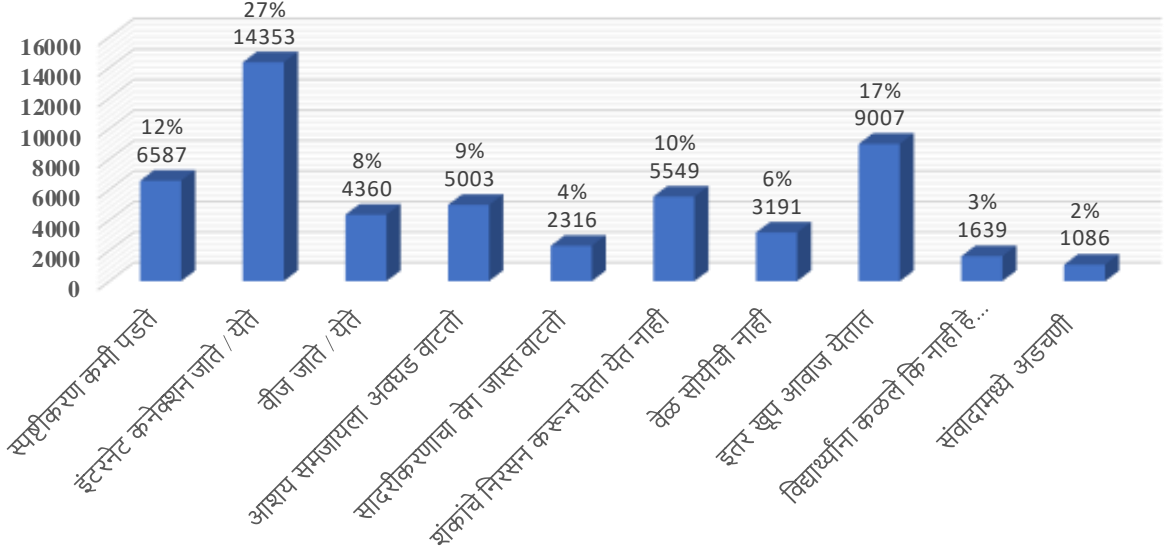
प्र . 7. अजून कशाचे प्रशिक्षण मिळायला हवे?

57% शिक्षकांना पीपीटी आणि व्हिडिओ बनविण्यासाठी प्रशिक्षण दिले पाहिजे असे वाटते

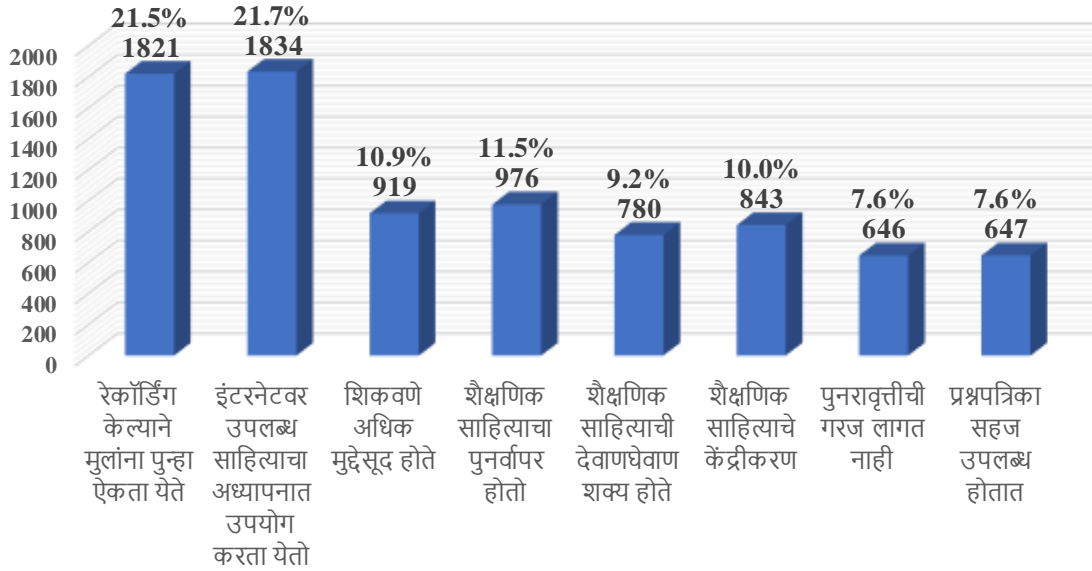

प्र . 8. कोणत्या अडचणी येतात?

सर्वात सामान्य अडचणी म्हणजे अस्थिर इंटरनेट कनेक्शन आणि इतर खूप आवाज येतात

Q16. ऑनलाईन शिक्षणाचे शैक्षणिक गुणवत्ता वाढीसाठी कोणते फायदे जाणवतात?

ऑनलाईन शिक्षणाचे फायदे खालीलप्रमाणे जाणवतात

रेकॉर्डिंग पुन्हा पुन्हा ऐकता येते
इंटरनेट वर उपलब्ध साहित्याचा उपयोग करता येतो

11.3 शिक्षकांचे मनोगत

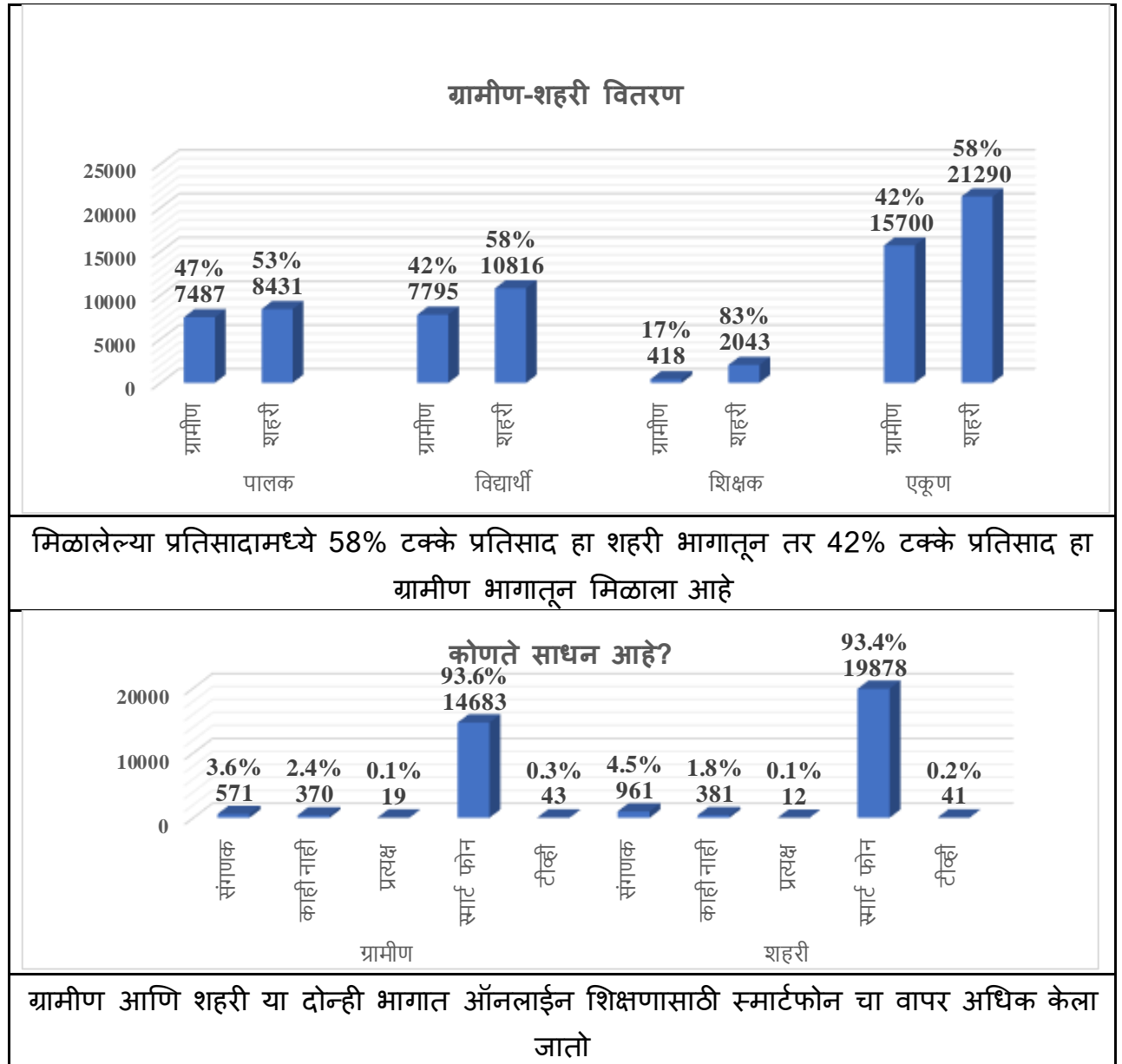
- व्हिडिओ, पीपीटी, प्रकल्प या संबंधीचे अधिक प्रशिक्षण मिळावयास हवे.
- जेव्हा आवश्यक असेल तेव्हा विशिष्ट समस्येच्या सल्ल्यासाठी तांत्रिक हेल्पलाइन उपलब्ध असावी.
- वारंवार येणाऱ्या समस्या सोडवण्यासाठी सेवा पुस्तिका उपलब्ध असावी.
- ऑनलाईन तासाचा वेळ अधिक परिणामकारकरीत्या वापरला जावा. त्याकरिता विद्यार्थ्यांनी माइक बंद ठेवणे, वेळेवर येणे गरजेचे आहे.
- विद्यार्थ्यांची ऑनलाईन उपस्थिती नोंदवण्यासाठी सोय असावी.

12.सापेक्ष विश्लेषण

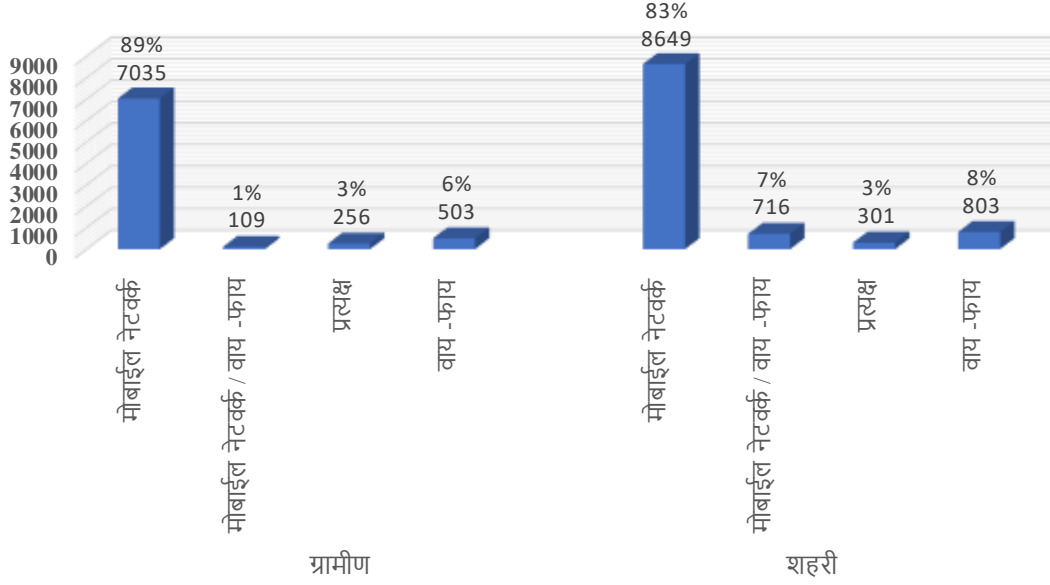
विद्यार्थी/ शिक्षकांच्या सध्याच्या राहण्याच्या ठिकाणावरून आम्ही 'शहरी' व 'ग्रामीण' असे वर्गीकरण केले. जागतिक महामारी 'कोरोना' चा शहरी तसेच ग्रामीण भागांमध्ये झालेल्या परिणामांचा तुलनात्मक अभ्यास खाली मांडला आहे.

12.1 विश्लेषण

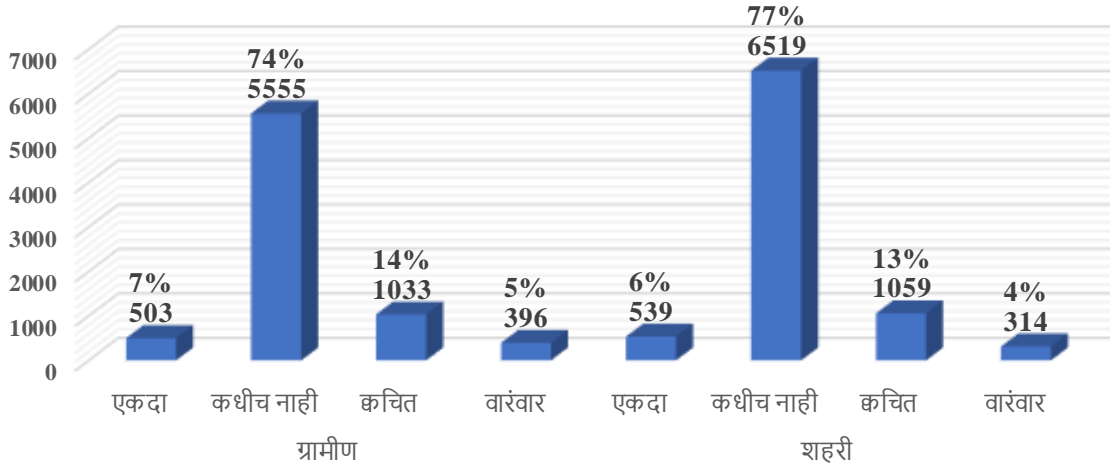

इंटरनेट सुविधा

ग्रामीण आणि शहरी या दोन्ही भागात मुख्यत्वेकरून मोबाइलमध्ये उपलब्ध असेलेल्या इंटरनेट सुविधेचा वापर केला जातो. शहरी भागामध्ये 15% वायफाय चा वापर होतो

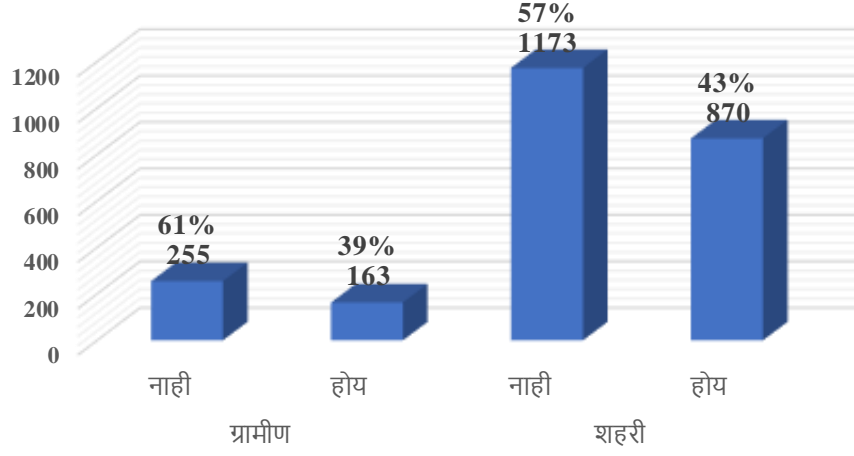
लॉकडाऊन काळात मानसिक स्वास्थ्यासाठी तज्ज्ञांची मदत घ्यायला लागली का?

समुपदेशकाची मदत घेण्याबाबत जागरूकता शहरी (23%) आणि ग्रामीण भागात (26%) जवळजवळ समान आहे.

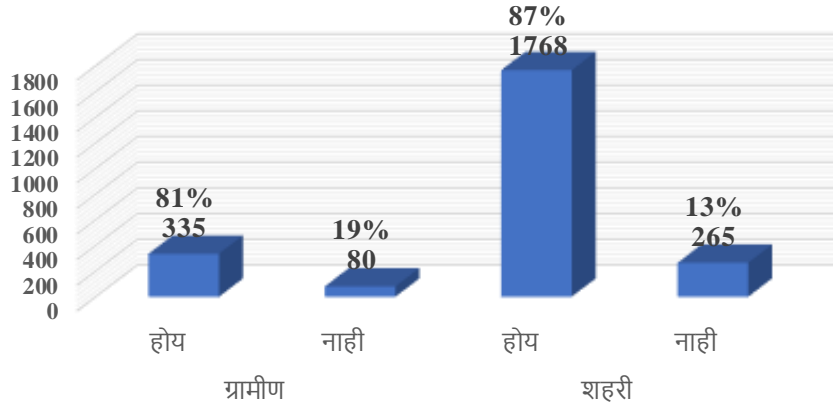

इंटरनेट सिक्युरिटी कायद्याबद्दल माहिती आहे काय ?

ग्रामीण (61%) तसेच शहरी (57%) शिक्षकांमध्ये इंटरनेट सुरक्षा कायद्याविषयी जागरूकता नाही

विद्यार्थ्यांसाठी काही नियम केले आहेत का?

विद्यार्थ्यांसाठी नियम तयार करण्याच्या बाबतीत शहरी शाळा (87%) ग्रामीण शाळांच्या तुलनेत (81%) पुढे आहेत

12.2 अनुमान

जागरूकता, संसाधनांचा वापर आणि मानसिक परिणाम यासारख्या ऑनलाइन शैक्षणिक प्रभावांच्या मापदंडांच्या बाबतीत आम्हाला शहरी आणि ग्रामीण भागांत फारसा फरक आढळला नाही.

13. निष्कर्ष

- बहुसंख्य पालक, विद्यार्थी व शिक्षकांनी ऑनलाइन शिक्षण मनापासून स्वीकारले आहे.
- सर्वत्र देशभर असलेल्या परिस्थितीमुळे (कोविड-19), सर्वांनी ऑनलाइन शिक्षणाला स्वीकारले आहे; परंतु प्राधान्य केवळ ऑफलाइन किंवा वैयक्तिक शिक्षण आहे. कोरोनाचा प्रभाव संपल्यानंतर ते प्रत्यक्ष शिक्षणच घेऊ इच्छितात.
- ऑनलाईन शिक्षणासाठी सर्वजण जास्तीत जास्त प्रमाणात स्मार्टफोन आणि मोबाईलमधील इंटरनेट सेवेवर अवलंबून आहेत.
- ऑनलाईन शिक्षण घेतांना अपुरी जागा व इंटरनेट सुविधेचा अभाव ह्या समस्या अनेकांना भेडसावत आहेत.
- विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढविणे, लेखनवाचनाच्या सवयीमध्ये वाढ यासारखे काही सकारात्मक परिणाम आहेत जे दीर्घकाळ मदत करू शकतात.
- 40 मिनिटांपेक्षा जास्त काळ लक्ष केंद्रित करण्याची क्षमता नसल्यामुळे 40 मिनिटांपेक्षा मोठ्या व्हिडिओचे भाग करावेत.
- या वर्षी दिल्या गेलेल्या शिक्षणाचा समग्र आढावा घेऊन पुढील वर्षी आवश्यकता असल्यास काही महत्वाच्या संकल्पना पुन्हा शिकवाव्या लागतील.
- बऱ्याच शिक्षकांनी शिक्षणाच्या नवीन पद्धतींशी चांगल्या प्रकारे जुळवून घेतले आहे.
- शिक्षकांनी ऑनलाईन शिकवण्यासाठी वेगवेगळी तंत्रे, पद्धती शोधून काढल्या असून वेगवेगळे नियमही तयार केले आहेत.
- अधिक प्रभावी ऑनलाईन शिक्षणासाठी शिक्षकांना अतिरिक्त प्रशिक्षणाची गरज भासते आहे (पीपीटी, व्हिडिओ बनवण्याचे प्रशिक्षण).
- शिक्षकांना इंटरनेट सुरक्षिततेचे शिक्षण देण्याची गरज आहे.
- कामाच्या आणि घरातील वेळेमध्ये फरक नसल्यामुळे शिक्षकांना विशेषतः महिला शिक्षकांना जास्त ताण येत आहे. याचा विचार करून महिलांना कामाचे वाटप करावे.
- शिक्षकांना ऑनलाईन शिक्षणामुळे शिक्षकांना व विद्यार्थ्यांना तब्यतीच्या तक्रारींना सामोरे जावे लागत आहे.
- सकाळी लवकर शाळा असणे हे ऑफिसला जाणाऱ्या पालकांना अधिक सोयीचे वाटते कारण त्या वेळेस ते त्यांचे साधन (मोबाईल, लॅपटॉप, इ.) पाल्यास उपलब्ध करून देऊ शकतात.
- चांगल्याप्रकारे नवीन शिक्षणव्यवस्थेशी जुळवून घेण्याकरिता पालकांना शिक्षकांशी अधिक संवाद आवश्यक वाटतो.

- मुलांबरोबर जास्त वेळ घालवायला मिळत असल्याने पालक आनंदी आहेत.
- शाळा व शिक्षकांनी ज्या जलदगतीने नवीन शिक्षणव्यवस्थेशी जुळवून घेतले आहे ते कौतुकास्पद आहे असे पालकांना वाटते.
- आत्मविश्वासात वाढ, शिक्षणप्रक्रियेत बदल, वाचनक्षमतेत वाढ इ. ऑनलाईन शिक्षणाचे फायदे जाणवतात
- ऑनलाईन शिक्षणामुळे काही तोटे झाले आहेत जसे की विद्यार्थी दररोज कमी वेळ अभ्यास करत आहेत, गणित, शास्त्र हे विषय ऑनलाईन समजून घेणे विद्यार्थ्यांना तुलनेने अवघड वाटत आहे.

14. महत्वाच्या सूचना

- विद्यार्थ्यांशी अधिक अनौपचारिक संपर्क साधण्याची आवश्यकता आहे जेणेकरून ते आपल्या अडचणी अधिक मोकळेपणाने सांगतील.
- बदलेल्या परिस्थितीला अधिक सक्षमपणे तोंड देण्यासाठी पालक-शिक्षकांमधील संवाद वाढविण्याची गरज आहे.
- शिक्षकांना शिक्षणाच्या विविध आधुनिक तंत्रांनी सुसज्ज करणे आवश्यक आहे.
- आपण राबवीत असलेल्या योजनांची माहिती इतरांना देण्यासाठी शाळांनी आपापसात संवाद साधावा.
- गणित आणि विज्ञान पारंपारिक पद्धतीने अधिक चांगले शिकवले जाऊ शकते असे विद्यार्थ्यांना वाटते म्हणून पुढीलवर्षी आधी या विषयांची उजळणी घेऊन मग नवीन अभ्यासक्रम सुरु करावा.
- मिश्र (ऑनलाईन आणि प्रत्यक्ष) शिक्षण पद्धतीचा शाळेने विचार करावा.
- ऑनलाईन शिक्षणाद्वारे आपल्याला मिळणारे फायदे आपण कसे पुढे चालू ठेवू शकतो हे पाहणे आवश्यक आहे, जसे की शिक्षक ऑनलाईन शिक्षण वापरून मोठ्या संख्येने विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचू शकतात किंवा उत्तम शिक्षकाची ऑनलाईन सामग्री उजळणीसाठी उपलब्ध करून देऊ शकतात.

15. भविष्यातील व्याप्ती / अधिक अभ्यासासाठी काही संशोधन क्षेत्रे

1. ऑनलाईन शिक्षण व्यवस्थेत महिला शिक्षकांची दैनंदिन जीवन शैली व अध्यापन प्रक्रिया यावर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास करणे.
2. मानसशास्त्रीय परिणामांचा विचार केला असता असे दिसून आले आहे की मुलांचा आत्मविश्वास ऑनलाईन शिक्षणामध्ये वाढला आहे. त्याची कारणे शोधून काढून तो प्रत्यक्ष शिक्षणामध्येही कसा टिकून राहील याचा अभ्यास करणे.
3. असेच सर्वेक्षण शहरी, इंग्रजी माध्यमांच्या शाळांमध्ये करून ग्रामिण/शहरी, मराठी माध्यम / इंग्रजी माध्यम यामध्ये तुलनात्मक अभ्यास करता येऊ शकेल.
4. ऑनलाईन शिक्षण सर्वेक्षणामध्ये विद्यार्थी /विद्यार्थिनी या दोन घटकांचा स्वतंत्र विचार करून तुलनात्मक अभ्यास करता येईल.
5. ऑनलाईन शिक्षणाला सामोरे जाण्यासाठी शाळांनी काय काय निरनिराळे मार्ग अवलंबले, आलेल्या समस्या कशा सोडवल्या याची माहिती गोळा केल्यास सर्वापर्यंत चांगल्या कल्पना पोहोचवता येतील.
6. प्रत्येक शिक्षकाने ऑनलाईन शिक्षणात विद्यार्थ्यांचा जास्तीत जास्त सहभाग मिळावा म्हणून कोणकोणते मार्ग अवलंबले याची माहिती गोळा करून अभ्यास करणे.
7. मिश्र शिक्षणपद्धती (ऑनलाईन /ऑफलाईन) हा भविष्यात उपाय होऊ शकेल का? याचा अभ्यास करणे.
8. D.Ed किंवा B.Ed च्या अभ्यासक्रमात ऑनलाईन शिक्षण हा एक विषय असावा का? असल्यास त्याचा अभ्यासक्रम काय असावा? याचा अभ्यास करणे.
9. मिश्र शिक्षणपद्धती दिल्यास आठवड्यातून काही दिवस शाळेत व काही दिवस घरी असे विद्यार्थी शिकू शकतील. त्याचे फायदे/तोटे काय होतील? त्याचा रहदारीवर, विद्यार्थ्यांच्या मानसिकतेवर काय परिणाम होऊ शकेल? याने शहरांमधील गर्दी कमी होऊ शकेल काय? दिवसांतून काही तास शाळा घेता येईल का? याचा अभ्यास करणे.

10. ऑनलाईन शिक्षण पद्धत व पारंपरिक शिक्षण पद्धत या दोन्हीचा होणारा परिणाम 'चिकित्सकपणे' काय होतो, याचा शोध घेणे. (विद्यार्थ्यांचा वयोगट, मानसिक, शारीरिक अवस्था, आर्थिक-सामाजिक गट, इ. पैकी एक वा दोन घटक घेऊन अभ्यास अपेक्षित करणे विषय, मुलगा /मुलगीइ.)
11. ऑनलाईन शिक्षण व्यवस्थेत (Covid-19) या काळात विविध शिक्षणसंस्थांनी जी विविध साधने वापरली, त्याचा चिकित्सक-तुलनात्मक अभ्यास करणे.
12. ऑनलाईन शिक्षण व्यवस्थेत कोणते साधन (मोबाईल, लॅपटॉप, टॅब, इ.) अधिक चांगल्या प्रकारे हाताळता येणे शक्य आहे, हे अभ्यासणे.

16.परिशिष्ट

16.1 प्रतिसाद दिलेल्या शाळांची यादी

Sr. No.	Name of the School / Institution	District
1	Renavikar High School	Ahmednagar
2	Unnati Education Society	Ahmednagar
3	Dada Chaudhary Vidyalaya Ahmednagar	Ahmednagar
4	Shri Samarth Vidyamandir School	Ahmednagar
5	Shriram Gram Vikas Pratishthan Karjat	Ahmednagar
6	Sitaram Sarda Vidyalaya Ahmednagar	Ahmednagar
7	Shri Markandey Vidyalay	Ahmednagar
8	Shaj Patni Vidyalaya Shrirampur	Ahmednagar
9	Kanya Vidyalaya Shrirampur	Ahmednagar
10	Anand Education	Ahmednagar
11	A.E.S. Bhausaheb Firodia High School Ahmadnagar	Ahmednagar
12	M. R. Sarda Kanya Vidya Mandir	Ahmednagar
13	K. Shamlatai Bidkar Ashram School Ware	Ahmednagar
14	Jay Bhavani Vidhyamandir deolegaon	Jalna
15	Dr. Hedgevar Madhymik Vidhyalay Magoli	Kolhapur
16	Hutatma balveer, Shirish kumar vidhyalay	Nandurbar
17	Atal Bihari Vajpayee International Residential School toranmal	Nandurbar
18	K. J. Mehta High School	Nashik
19	Maharashtra Seva Sangh	Nashik
20	Zilla Parishad / Local Self Government Organization Nashik	Nashik
21	Sane Guruji Shikshan Prasarak Mandalna.Road.	Nashik
22	Maratha Vidya Prasarak Samaj	Nashik
23	Municipal Corporation Nehrunagar	Nashik
24	R.J. Chavan. Kanya High School	Nashik
25	Ju. Rungta High School	Nashik
26	Chandak Kanya Vidyalaya Sinnar	Nashik
27	Saraswati Vidya Mandir	Nashik
28	T. J. Vidya Mandir Bhagur	Nashik
29	Rangubai Junnare English Medium High School	Nashik
30	M.S. Kothari Academy	Nashik
31	EMS Bhagur	Nashik
32	NES Untwadi Nashik	Nashik

Sr. No.	Name of the School / Institution	District
33	P.E.School	Nashik
34	Dr. Karmvir Dadasaheb Bidkar Vidhyalay,peth	Nashik
35	Jijau Prathmik Ashram Shala	Nashik
36	Janta Vidyalay Mulher	Nashik
37	Sheth B.N. Sarda Vidyalaya Sinnar	Nashik
38	Janta Vidyalay Abhona	Nashik
39	Jagdamba Vidhyalay Deolaligaon	Nashik
40	Navrachana vidyalaya	Nashik
41	Pethe Vidyalaya, Nashik	Nashik
42	Anand Madhyamik Vidyalaya	Nashik
43	Dang Seva Mandal Umarthan	Nashik
44	C.D.O Meri High School Nashik	Nashik
45	Balak Mandir	Nashik
46	Bhonsala military school	Nashik
47	Shishuvihaar Primary School	Nashik
48	B.R. Gholap madhyamik Vidyalay	Nashik
49	Kisan Madhyamik Vidyalaya Wakhari	Nashik
50	CHME Vidhya Probodhini Prashala	Nashik
51	V.J.High school Nandgaon	Nashik
52	Prathmik Vidya Mandir Saradwadi Road Sinnar	Nashik
53	L.J.T. English Medium School	Nashik
54	Vaijnath Jijaji Technical School Nandgaon	Nashik
55	Late Shamlati Bidkar Secondary Ashram School Ware Ta Dindori Dist Nashik	Nashik
56	Girjadevi Primary Ashram School Shinde	Nashik
57	Children's School Perugate Pune	Pune
58	Renuka Swarup Girls High School Pune	Pune
59	Vimalbai Garware High School Pune	Pune
60	M.E.S. Waghire Vidyalaya Saswad	Pune
61	M.E.S. High School Baramati	Pune
62	N.M.V. Children's School Pune	Pune
63	New English School Tilak Road Pune	Pune
64	New English School Ramanbagh Pune	Pune
65	University High School Pune	Pune
66	Shishuvihar Primery School Karvenagar	Pune
67	Modern High School Jangali Maharaj Road	Pune

Sr. No.	Name of the School / Institution	District
68	Modern High School Ganeshkhind Road	Pune
69	Modern High School Warje	Pune
70	SPM Marathi Secondary School Pimpri Chinchwad	Pune
71	SPM Marathi Primary School Pimpri Chinchwad	Pune
72	Mitramandal Education Society Sarita Primary School	Pune
73	Mitramandal Education Society Sundardevi Rathi High School	Pune
74	Rambhau Mhalgi Prabodhini School (Primary)	Pune
75	Advanced Schools of The Progressive Education Society	Pune
76	K.G.B Deshpande High School	Pune
77	Dajikaka Gadgil Second Home English Medium School	Pune
78	M.E.S high school Baramati	Pune
79	Vidya prabodhini prashala, Chinchwad	Pune
80	New Secondary School Syed Pimpri	Pune
81	Ganeshkhind vidhyapeeth high school pune	Pune
82	Ambegaon Aashram School	Pune
83	Marathi Medium School of Shikshan Prasarak Mandali	Pune
84	second home English Medium School	Pune
85	Patwardhan Highschool Sangli	Sanagli
86	Adarsh Shikshan Sanstha Miraj	Sangali
87	Pragya Prabodhini Vishrambag	Sangali
88	Mahatma Gandhi High School	Sangali
89	City High School Sangli	Sangali
90	Ideal smart school miraj	Sangali
91	Mahatma Gandhi Vidyamandir Vita	Sangali
92	Champaben Wadilal Gyanmandir Tasgaon	Sangali
93	L.G.R Purohit kanya prashala sangli	Sangali
94	Guruvarya Dadoji Kondadev Sainiki School Tasgaon	Sangali
95	Champaben Wadilal Dyanmandir Tasgaon	Sangali
96	Budhgaon High School Budhgaon	Sangali
97	Sou Indirabai Bhide Kanya Prashala Vita	Sangali
98	Malu Highschool Sangli	Sangali
99	Bapusaheb ramchandra khavate high school ankali	Sangali
100	Sheth C. G. Shah Vidyamandir Lengre	Sangali
101	S.M.G malu English school madhavnagar	Sangali
102	Sheth Mulchand Gopilal Malu English School, Madhavnagar	Sangali
103	Kanya Shala Satara	Satara

Sr. No.	Name of the School / Institution	District
104	Haribai Devkaran School Solapur	Solapur
105	SPM Mehta Marathi Secondary School, Solapur	Solapur
106	Vithalai Shikshan Prasarak Mandal	Solapur
107	Gopalrao Dev Prashala, Malshiras	Solapur

16.2 कार्यकर्त्यांची यादी

विशेष आभार

महाराष्ट्र एज्युकेशन सोसायटी, पुणे

डॉ. सच्चिदानंद जोशी, अध्यक्ष, भारतीय शिक्षण मंडळ

श्री. मुकुल कानिटकर, रा. संगठन मंत्री, भारतीय शिक्षण मंडळ

1. संकल्पना

- I. डॉ. वामन गोगटे, पुणे
- II. श्री. महेश दाबक, नाशिक
- III. श्रीमती स्वाती भावे, पुणे
- IV. डॉ. आनंद मेहेंदळे, पुणे
- V. डॉ. प्रीतम सेलमोकर, पुणे

2. संकलन

- I. श्रीमती स्वाती भावे, पुणे
- II. डॉ. आनंद मेहेंदळे, पुणे
- III. श्री. प्रमोद काळे, सांगली
- IV. डॉ. प्रीतम सेलमोकर, पुणे
- V. श्रीमती शोभना भिडे (प्राचार्या आनंदनिकेतन)
- VI. डॉ. गुंजन कुलकर्णी (बाल आणि कौटुंबिक मानसशास्त्रज्ञ)

- VII. डॉ. नरेंद्र देशमुख (अध्यक्ष मानसशास्त्र अभ्यासमंडळ सा. फु. पुणे विद्यापीठ)
- VIII. डॉ. सुचिता कोचरगावकर (सायकलॉजिस्ट)
- IX. श्री. हेमंत पाटील (प्राथ. शिक्षक जि. प. नाशिक)
- X. श्रीमती कुंदा बच्छाव (म. न. पा. शिक्षिका नाशिक)
- XI. श्री. पंकज दशपुते (जि. प. शिक्षक, नाशिक)
- XII. श्री उमेश टीम्मा, नाशिक
- XIII. श्रीमती वृषाली मांडे, अहमदनगर
- XIV. डॉ. रोहन कोरे, सोलापूर
- XV. डॉ. विलास बंडगर, सोलापूर
- XVI. श्री. विवेक कुलकर्णी
- XVII. शिक्षण प्रभोधिनी एम ई एस

3. प्रश्नसूची तयार करणे

- I. डॉ. ललिता आगाशे,
- II. डॉ. ललिता वर्तक
- III. डॉ. संजीव सोनवणे
- IV. डॉ. अनिकेत पाटील
- V. डॉ. शोभना अभ्यंकर
- VI. डॉ. संगीता शिरोडे
- VII. डॉ. राजश्री कापुरे (मानसशास्त्र विभाग प्रमुख एच. पी. टी.- आर. वाय के कॉलेज)
- VIII. डॉ. गुंजन कुलकर्णी

4. प्रश्नावली पुनरावलोकन समिती (एमईएस)

- I. श्री. राजीव सहस्त्रबुद्धे (अध्यक्ष: नियामक मंडळ)
- II. डॉ. सुधीर गाडे
- III. डॉ. सुलभा विधाते (मुख्याध्यापिका: एमईएस)

- IV. श्रीमती आनंदी पाटील
- V. श्रीमती वर्षा न्यायधीश
- VI. डॉ. अतुल कुलकर्णी
- VII. श्रीमती केतकी कुलकर्णी
- VIII. श्रीमती गिरिजा लिखिते
- IX. डॉ. राजश्री कापुरे
- X. श्रीमती राही भालेराव

5. माहिती विश्लेषण आणि अहवाल तयार करणे

- I. डॉ. प्रीतम सेलमोकर
- II. श्री. हेमंत सेलमोकर
- III. कु. श्रुती कुलकर्णी
- IV. कु. कीर्तिका प्रभाला
- V. कु. दयानंद पाटील
- VI. डॉ. प्रिया देशपांडे
- VII. कु. किशोर राऊत
- VIII. कु. सुमेध कापसीकर

Bhartiya Shikshan Mandal - An Introduction

Bharatiya Shikshan Mandal was founded on the auspicious day of Rama Navami in the year 1969 is working with the objective of national resurgence in the field of education. It aims at evolving National Education Policy, Curriculum, System & Methodology based on integral Bharatiya vision, rooted in its eternal ethos and centered at overall development of the country. A number of educational, Intellectual and experimental activities are being conducted in all parts of the country both at school and higher education levels to actualize this noble mission of reestablishing Bharatiya Education System.

Five-fold framework

Research

It is essential to revamp the present research ecosystem to make the academic research more purposeful, applicable and Bharat centric. A synergy of efforts and resources of various agencies engaged in research is an urgent need of the hour. Bharatiya Shikshan Mandal is active in bringing about a holistic change in research methodology & philosophy in the academics of Bharat. Workshops on 'Research for Resurgence' are being conducted in various universities and research institutions for research scholars & guides towards the attainment of this vision. The efforts evolved into an institution in the form of 'Research For Resurgence Foundation - RFRF' at Nagpur, having affiliated centers in various universities and educational institutes all over Bharat and abroad. The objective of RFRF is to promote research tools, skills & methodology in the Bharatiya context and also, to develop a critical mass of researchers to reawaken this resurgence.

Awareness

Awareness programs on various aspects of Bharatiya system of education are being conducted for policy makers, teachers and common public. Meetings, discussions, conferences and seminars are held in association with eminent educationists to promote Bharatiya system of knowledge & education. These activities help in integrating the most essential features of the past to present day education.

Orientation

BSM has designed a program titled “EQIP (Education Quality Improvement Programme)” to achieve quality enhancement of educational institutes. EQIP addresses three components: Teachers, Managements and Parents to achieve 360 degree education. An orientation program for teachers ‘Shikshak Swadhyay – Teacher Self-study’ is designed to be conducted in association with schools

& colleges. Academic excellence, congenial ambience and overall institutional contribution to the society can be improved by the collective efforts of managements, parents and teachers. BSM conducts joyful interactive sessions for all the three. 'Abhibhavak Udbodhan -Awakened Parents' for parents and 'Sansthachalak Paramarsh - Education Management Consultation' for School Managements are unique programmes that contribute to fortify their respective strategies.

Publication

Academic process needs a robust wing for publication to make a permanent impact. Shiksha Mandal brings out well researched and peer reviewed reference materials to promote Bharatiya ethos. Periodicals are being published in English, Hindi and Marathi. 'Darshan' - a thematic magazine is brought out annually. Several books and booklets have been published to convey the message of BSM to common public.

Team building

BSM is a registered society under Society's Registration Act, as a charitable Trust under Bombay Public Trust act. The registration number is F-1738. A homogenous team of active members is established at state and district level as BSM unit to carry out the activities of the organization as per the objectives stated above. Recently, units at university level have also been started. As of December 2017, BSM has organizational setup in 268 districts and 78 universities of 24 states in Bharat. A strong network of teachers , educational institutions and general public helps to infuse the salient features of Bharatiya system of education into present day system. 'Mandal' a weekly interactive meet is the regular organizational tool conducted in all the units of BSM to achieve all its goals by building a focused, dedicated team. 'Mandal' has 4 to 12 members who come together every week and discuss various educational issues for at least an hour. The discussion is solution oriented and does not concentrate only on problems. The points are documented. Mandal is the Karyapaddhati of BSM.

Visit us on :- www.bsmbharat.org